

A tartalomból:

Dr. Groszmann Zsigmond: **DR. HEVESI SIMON**
 Dr. Ballagi Ernő: Eötvös Károly centenáriuma.
 — Virágné Lustig Sári: Alkonyi beszélgetés (elbeszélés). — Somlyó Zoltán: Így nem!... (vers).
 — Sass Irén: Reménytelen levél. — Dénes Béla:
 Vidor Pál: A Szombat könyve. — Dr. Teszler
 Hermann: Eliezer Ben Jehuda, a héber nyelvújító
 (halála huszadik évfordulójára). — Longfellow—
 Komlós Aladár: Szandalfon (vers). — Vasvári
 István: Apám (vers). — Dr. Csech Arnold: Erdős
 Lajos bibliai tárgyú linometszetei. — Várnai Zseni:
 Ó, rettenetes messzeség (vers). — Sós Endre: A
 zsidók útja a kálvinista Rómában (tanulmány). —
 Vasvári István: Falusi zsidótemplomhan (vers). —
 Abádi Imre: Botcsinálta Istenhívők. — Reichard
 Piroska: Irodalom és történet (elbeszélés). — Új
 könyvek. — Krónika és Szemle. — Öt illusztráció.

ÚJ ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ LAP

SZERKESZTI ÉS KIADJA
DR. PATAI JOZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VADASZ-UTCA 11

Felolós szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó 15-én

Telefonszám:
111—901

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 pengő.

SÍRKÖVEK Farkasréten, Margittánál

XII., Sasadi-út 177
59-es villamos végállomás
a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: 457—159

Visó Márkne

HÖLGYFODRÁSZ ÉS PARÓKAKÉSZÍTŐ

Speciális hajmunkák. Tartós hullám.
Hajfestés szakember

BUDAPEST

Károly-körút 25, félem.
[Király-utcasarok]

Telefon: 330-693

Szenzációs árat fizetek

használt férfi-, női ruhákért, fehérneműért,
zongorát, pianinót, szőnyeget, ékszert, ezüstöt
veszek. Hívásra jövök, vidékről is. Telefon:
427—122. VII. ker., Erzsébet-körút 32. szám.

GERSTL G. udvarban

Betegtoló
és önhajtású kocsik,
„DAC” gyermek kocsik
nagy választékban.

LÓWY IMRE

SIESTA

JÁRMŰRAKTÁRA

BUDAPEST, VII., DAMJANICH-UTCA 49.

TELEFON: 420—656.

Betegtólókocsi kölcsönzés. Kérjen díjtalan prospektust.

Karmel ארטה כשר Penzió Budapest

VI., Andrássy-út 43. Telefon: 225—434
225—664

Villamos és autobusz összeköttetés a város minden részébe

Elsőrendű családi penzió a város központjában, teljesen újonnan berendezve. Legnagyobb kényelem, modernül berendezett, szépfekvésű szobák folyó vízzel. Fürdőszobák. Bőséges és elismerten kitűnő konyha. Kívánatra diétikus ellátás. Figyelmes kiszolgálás. Abszolút tisztaság. Olcsó árak, hideg- és melegvíz. Referenciát a budapesti orth. rabbiság ad. Szobák napokra is igénybe vehetők. Előzetes szobafoglalás. Szíveskedjék nagybecsű látogatásával bennünket megtisztelni.

1 recamier + **4** szék = **2** személyes

RECAMIER

Szab. bej.

ÜLÉS, FEKVÉS

EPEDA, LÁNCZ KÁRPITOS

Podmaniczky-utca 19

FOTELÁGY

78 P

TELEFON: Használt férfi, női ruhát, fehérneműt,
340—967 cipőt, szőnyeget, hagyatékat, egész háztartást, zálogtárgyat és mindent veszek.

Nutovits, VIII., Népszínház-u. 26

VIDÉKRE IS MEGYEK

BARBIEN késnélküli borotválópor
MINDENKIT MEGHÓDÍT

Kérjen árajánlatot!

BARBIEN VEGYIPAR, BUDAPEST, VI, KIRÁLY-U. 30.
Telefon: 426—210.

Leány- és fiúruha,

Leány- és fiúkabát

Ami a szülőket legjobban érdekli

LITZMANN IRMA

Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

PERZSASZŐNYEGET

LEGMAGASABB ÁRON

VESZ STERNBERG

DOB-UTCA 2. TELEFON: 224-246

MULTÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ LAP

XXXIII. ÉVF. 1913 FEBRUÁR

DR. HEVESI SIMON

Könnytől fátyolozott szemmel tekintünk Hevesi Simon dicsőséges papi pályájára és az első fájdalom kábulatában a lelki vezérségre hivatott nagy ember portréja számára csak néhány halvány ecsetvonást tudunk lerögzíteni.

Annak a zsidó papnak adatott az igaz elhivatottság, aki a maga életével tudja bizonyítani a hírek előtt, hogy a zsidó kultúra nem csak együtt járhat az európai kultúrával, hanem szinte kiegészítik egymást. Azé a zsidó papé az igaz elhivatottság, aki életmódjával demonstrálni tudja, hogy a felvilágosultság mellett is törelen épségében meg lehet őrizni a vallási konzervativizmust. Hevesi Simon volt ez az igaz zsidó pap.

Alig volt huszonöt éves, midőn a kassai gyülekezet élére került, onnan Lugosra hírták és harminchétéves korában lett pesti pap. A tizenkétévi vidéki lelkészkedés előkészület volt a nagy feladatra, amelyet a fővárosban oly dicsőségesen oldott meg. Már a vidéki szószéken, iskola katedráján, felolvasó asztalánál és a társadalmi érintkezésben a „nagy” cél lebegett szemei előtt: visszavezetni a zsidót a zsidósághoz. Munkájához fel volt verte a rabbi-szülői házból örökölt belső vallásossággal, költői ihlettel, fáradhatatlanul gyűjtött tudással, éleslátással és egyéni szeretetreméltósággal.

Tág tér nyílt számára rátermettségének kifejtésére, amidőn 1905-ben a fővárosba került, ahol kezdettől fogva nagy tudott lenni a nagyok között is. Minden tudását és kivételes tehetségét a pesti és tágabb értelemben az egész hazai zsidóság oltárára helyezhette.

Midőn a hatalmas templomszószéken tanított, akár teológiai vagy etikai, történelmi vagy társadalmi problémákkal foglalkozva, akár talmudi fogalmakat, vagy midrási eszméket magyarázva, akár filozófiai mély gondolatokat, vagy természettudományi igazságokat fejtegetve: vas logikájával és világos okfejtésével a hírek értelmét — lebilincselő nyelvezetével pedig, amely sokszor úgy gördült, mint egy rimnélküli költemény, a hallgatók érzelmét tette fogékonnyá a jóra és nemesre. Szószéki tanításával a fővárosi zsidóság sok ingadozó lelkű egycdét hódította vissza a zsidó vallásossághoz.

Gyakran állt az előadóasztal mellé, hogy onnan is tanítsa a széles rétegeket. Gondolatköre itt is ugyanaz, mint a szószéken. A nagyközönségnek szánt előadásai a nép-akadémia nívóján indultak meg, de előadás közben elragadta őt heve és népszerűnek szánt tanítása abszolút tudományos értékű alakult. Így mutatta meg a pap, mikép haladhat együtt vallás és tudomány.

A tudományosság egész vértetével jelent meg a teológiai főiskola katedráján, ahol tanította a magyar zsidóság jövőd papjait, nemkülönben önálló filozófiai és teológiai magyar, német és héber nyelvű tanulmányaiban.

Szociális érzése teremtette meg a felekezeti tényezőre terebélyesedett OMIKE-t, ő mutatta meg az utat, amelyen ez haladva, segítő jobbot nyújt a tanulni vágyó diáknak, az ipari pályára készülő tanoncnak, az idők viszontagságától sujtott írónak és művészeknek.

A magyar rabbikar csak önmagát tisztelte meg, amidőn közel negyed évszázad előtt a Rabbiegyesület élére állította őt. Hírneve, mely a haza határain túl, keleti és nyugati országokban is elterjedt, fényt hozott mireánk is. A kötelességteljesítésnek mintaképe volt, aki saját egyéni kényelmével mit sem törődve, Istentől áldott hetvenöt éves életének utolsó pillanatáig végezte szent szolgálatát.

Emléke legyen áldott!

DR. GROSZMANN ZSIGMOND

DR. BALLAGI ERNŐ:

EÖTVÖS KÁROLY CENTENÁRIUMA

Eötvös Károly születésének századik évfordulóját kegyelettel ünnepelték mindazok, akik ma is magukénak vallják a nagy jogászt, író és politikust. A megemlékezés *Eötvös* személyén kívül szól azoknak a nagy eszményeknek is, melyeknek képviselője és hőse volt. A magyar zsidóság a tisziaszlári vérvád-ügyből fakadt nyiregyházai perrel kapcsolatosan emlékezik meg nagy és kiváló alakjáról. Ez a per több volt, mint bűnügy, amit legjobban igazol, hogy hat évtized után is hírlapokban, könyvekben folytatják és igyekeznek kiegészíteni a per bizonyítási eljárását. A vádlottak, védők, bírák már mind porladnak, de a pert nem akarják átadni a feledésnek. Ilyen ereje nincs az igazságnak, csak a szenvedély vélt igazságának.

A nyiregyházai per körül is a legviharzóbb szenvedélyek tomboltak. Az *Egyetértés* tudósítója, *Tóth Béla* 1883 július 17-én ezt a leírást adta az eszlári zsinagógáról: „Pusztá falak, a nagy ablakok betört üvegein át szabadon kóborol a szél, csapdos a zápor. A földet törmelék, bútordarabok és az ezer foszlányra tépett imádságos könyvek, taleszkendők és a zsidó miatyánkok rongyai borítják. Felforgatva, összetörve, szerteszét a fiókos imaszékek. Pusztán, üresen ásít szemközt a szentírás tekereseinek szánt fülke, letépve kárpitjai. A terem közepén az emelvény, amin a kántorok szoktak énekelni, alig különböztethető meg a földtől. Lehasogatták róla a deszkapadot, magát a vályogpódiumot pedig összetiporták.“ A kiváló írónak ez a feljegyzése szinte szemléletesen eleveníti meg a per körül hullámozó vad gyűlöletet. Ugyanekkor a *Pesti Hírlapban Mikszáth* Kálmán írta a tudósításokat. Július 5-én a főtárgyalás egyik hallgatójáról emlékezik meg: „Lássa uram, — mondotta az illető *Mikszáth*nek — én teljesen meg vagyok győződve róla, hogy ezek a sakterek nem ölték meg azt a leányt. Kész volnék némelykor megesküdni, Ön ezt nem vehette észre, mert lássa uram, mindannak dacára, hogy a *pro* és *contra* tények közt latolgatva kigyógyulni látszom magam előtt is, mihelyt a terembe lépek, vége mindennek... a legelső zsidóellenes tanut önkéntelenül megéljenzem.“ Ilyen volt abban a felzaklatott légkörben a jóindulatú társadalom lelki világa is...

Meg kellene egyszer írni ezeknek a zsidó pereknek a különleges lélektanát. *Lipman Heller* prágai főrabbi ellen 1626-ban folytattak le ilyen pert, melyben a főrabbi talmudi értekezéseinek keresztül a talmud és a zsidóság tanításait akarták elítélni. A vádlott bölcsen védekezett és ez nyilvánvalóan meghatotta az elnöklő kancellárt. A bíróság elnöke ekkor ezt a kijelentést tette: „Mi, az ország vezetői kötelesek vagyunk korunk szellemében és korunk kívánságai szerint vezetni az államot, mint a tanító, aki tekintettel van a gyermek szellemi képességeire. Bár lehetséges, hogy későbbi korban, amikor már nagyobb lesz a felvilágosodottság, mosolyogni fognak a mi korunk felfogásán és törvényein, azonban most ezek a törvények vannak érvényben.“

Ez a több évszázados különös kijelentés legjobban megvilágítja a nyiregyházai per lélektanát. Hogy a mult szá-

zad végének zsidó perrei kivétel nélkül a vádlottak felmentésével és a zsidóság rehabilitálásával végződtek, ennek az oka az volt, hogy az akkori bíróságok nem a per mögött rejtőzködő társadalmi rétegek szellemére, hanem a kor általános felfogására, főleg azonban az érvényes törvényekre voltak tekintettel. Nem engedték ezeket a pereket az egyszerű bűnügy vágányáról elterelni és a zsidóság ellen felhasználni.

Mi volt a védők szerepe ezekben a perekben? Ők is olyanok voltak, mint a tanító, aki helyes irányba kényszeríti a felkavart kedélyeket és felvilágosító harcot folytat a megtevéstett társadalom helyrebillentésére. *Eötvös* is így fogta fel a maga szerepét. Bár a bűnügyi védelem örök mintaképe marad az a teljesítménye is, melyet ügyvédi működésében fejtett ki, de ő is úgy érezte, hogy tevékenységével nemcsak jogászi, hanem szellemi küzdelmet is kell folytatnia. A „nagy per“-ről írt nagybecsű visszaemlékezéseiben megvallja, hogy milyen hirtelen került szembe a zsidókérdéssel, melyet addig sem nem ismert, sem elképzelni nem tudott. Ez a felismerés a zsidóság és annak tanításai felé irányította a figyelmét. *Eötvös* elmélyedt a zsidóság szent irataiba, azok szellemébe és költői magaslatra emelkedik visszaemlékezéseiben, mikor a zsidóság évezredek sorsát és annak tragikus mozzanatait ecseteli.

Mi indíthatta *Eötvöst*, hogy ezt a — nem minden kockázattól mentes — nagy feladatot elvállalja? Az erkölcsi meggyőződés szent hevélete, az igazság rajongó tisztelete lehettek elhatározásának egyedüli rugói. Azok a lelki mozzanatok, melyek minden átlagon felüli férfias bátorságnak a mozgatói. Dr. *Kadosa Marcell*, volt patvaristája, legutóbb tartott felolvasásában érdekes intimitásokkal világított rá, hogy *Eötvös* védői honoráriumára nem állott arányban sem azzal az emberfeletti munkával, melyet végzett, sem azzal a kockázattal, melyet a hálátlan és népszerűtlen feladat egy felzaklatott társadalom közepette jelentett. Hiszen még magára a zsidóságra is megfélemlítően hatott a kornak viharos hangulata. Még a per után, az 1884-ik évi képviselőválasztásokon is érezhető volt az a társadalmi ellenhatás, melyet a per kiváltott. Sem *Mezei Ernő*, aki a tisziaszlári ügyet a parlamentben tette szóvá, sem *Eötvös* Károly, a per védője nem jutott mandátumhoz, pedig mindketten olyan kerületben léptek fel, melyben a zsidóságnak súlya volt. A népszerűtlen pernek a visszfénye rá hullt a per szereplőire is.

A zsidóság, mely mindenkor a maga történelmének ütéserén tartja kezét, mindig hálás emlékezésben őrzi meg azoknak a férfiaknak nevét és alakját, akik, mint az igazság bajnokai, szembeszállnak a zsidóság ellen táplált elfogultsággal és elhárítják a zsidóság feje felől a balhítből és gyűlölködésből származó viharokat és veszedelmeket. Ezeknek a férfiaknak örökké ragyogó példaképe marad *Eötvös* Károly, aki az „ár ellen“ vállalta az igazságért való férfias és hősi küzdelmet. Legyen áldás emlékezetén!

VIRÁGNÉ LUSTIG SÁRI: ALKONYI BESZÉLGETÉS

Ragyogó nyári délután volt. Reb Doved, mint rendszeren csendes nyári délutánokon, talmudfoliánsai mellett ült és elmerengett ősi bölcseségeken. Csodás harmóniában olvadt benne össze a régi rabbik és tanítók gondolata a nyári természet madárdalos, méhzümmögéses békéjével és azzal a vidám hegedűhanggal, mely valahonnan a kert aljából szűrődött fel hozzá. Kisfia hegedült kint a kertben valahol egy árnyékos fa, vagy egy virágzó bokor tövében. Reb Doved felemelte egy pillanatra fejét a talmudfoliánsokról és elmosolyodott. Igen, ez az a szombati és ünnepi *zemiransz*, amit ő szokott énekelgetni vidám ünnepi elégedettséggel a fehér asztal mellett. Örömdalok, hálaadások... Milyen tisztán, milyen égin, milyen csengőn hangzik a magas hegedűhúron! Aztán változott a muzsika, megmélyült, meglágyult, elandalodott. Olyanná vált, mint egy halk, szelid duruzsolás. Reb Doved lehunyta a szemét.

— Ő, ez a gyerek, ez a gyerek! Hát most meg már az anyja altatódalát hegedüli... Milyen csoda is az emberi lélek, Istenem! — gondolta magában. — Milyen csodálatosképpen teremtetttél bennünket! Ime, az én fiam lelkében megfogannak és továbbvirágzanak a dallamok és ő ezeket a dallamokat át tudja adni egy élettelen tárgynak, egy hegedűnek. S mindezt egészen önmagából, egyedül Isten kegyelméből.

Reb Doved nem volt műértő, de mélyen vallásos lelke mégis felfogta a legnagyobb mélységet, a titokzatos összefüggést a tehetség és az istenség között. S bár nem adott magának számot róla, ebben az összefüggésben mégis csak csodálta az ő tízesztendő fiát, Joszét, akiben Isten kegyelme, az égi csoda, ilyen kézzelfogható módon nyilatkozik meg.

A sors úgy akarta, hogy a véletlenül éppen arra haladó fővárosi híres művész, aki az ünneplések elől saját fájdalomával és csalódásával inkognitóban az ismeretlen kis faluba menekült, hogy ott pihenést találjon, meghallotta Josze játékát. Megbűvölten állt meg és percről-percre mind mélyebb meggyőződéssé vált benne, hogy itt egy rendkívüli tehetséggel áll szemben. Halk meghatottsággal belépett a kertajtón. Az igazi művész elérzékenyült rajongásával megölelte és megcsókolta a muzsikáló gyermeket, kézenfogta és együtt mentek az édesapa elé.

Mikor megtudta tőle, hogy a gyermek még senkitől nem tanult és csak önmagától kezdett el játszani, halkan, vontatottan és nyomatékosan mondta:

— Uram, ez a gyermek olyan tehetség, amilyen ritkán születik a földre, emberek örömeire és vigasztalására. Vagyon, hírnév, dicsőség áll előtte. Ez a gyermek a lelkével fogja fel a hangokat, a ritmust, a szívében érzi a zenét, született kis muzsikos, istenáldotta művészgyermek. Nem tagadom, a saját bajom, szenvedésem és bánatom hozott erre a vidékre, önzőn el akartam rejtőzni a világ elől. Ki gondolta volna, hogy éppen itt fogok valami olyasmit találni, amit talán sehol a világon nem találtam volna meg. A születő tehetség szűz csodáját. Mint mikor a zöld, kemény bimbóból szinte percek alatt kifeslik a virág. Szóval, a titkot, amit csak láthatunk, de meg nem fejthetünk. Én elviszem az Ön fiát magammal, tanítványommá fogadom és ingyen fogom tanítani...

A kis Josze felsikoltott. Remegő, kis művészszíve nagyot dobant. Homályos sejtelem élt csak eddig benne arról, hogy mit is jelent a hegedű, mit jelenthet a művészet, mit lehetne kihozni még abból a hullámosan kívájt fából és néhány vékony húrból, ami mindennél ezen a földön drágább az ő szívében. Érzelmek, gazdag, mély gyermeklelkének rejtett és még ki nem fejlődött hangulatai, vágyai, elképzelései, pattanásig megtöltötték mellkasát, mely, úgy érezte, minden pillanatban szétszakadhat a feszítő boldogságtól. Hiszen, amit ez az idegen úr itt most az apjának mondott, az maga volt a mese. Ráismert ki nem mondott, kifejezni nem tudott vágyaira és gondolataira. Istenem, mi csoda szépségek tárulhatnak ki előtte! Fájdalmasan érezte, hogy nemcsak a karrierjéről, a jövőjéről, hanem a boldog-

ságáról is szó van, mert a zene az ő számára a boldogság, az élet. Szorongva leste apja arcát, mit fog felelni, s egy önkénytelen mozdulattal, amely mindent elárult, önfeledten, szó nélkül odavetette magát a művész térdére, hegedűjét, mint valami áldozatot, a művész lába elé ejtette. Egész kis lénye az odaadás, a felolvadás és a várakozás tüzeiben égett.

Reb Doved megdöbbenve és kissé idegenül nézte a fiát.

Nem, ez valóban nem a Josze volt, akit ő tíz év óta ismert. Nem az a kis nyugodt, okos, élesesű zsidó, aki olyan páratlan gyorsasággal fogta fel a héber betűk rejtelmét, akit olyan élvezet volt tanítani, s aki olyan játési könnyedséggel értette meg a legkomplikáltabb gondolatokat is. Ez a kis lázas rajongó, mintha nem is az ő fia lett volna... De mégis tudta Reb Doved, hogy Josze, az ő Joszejának belső képe, lelki arca az, amely most előtte teljes tisztasággal nyilvánvalóvá vált, s hogy egy része ez is a csodának, amit a kis hegedű már eddig is kinyilvánított.

Mélyen, komolyan nézett a művész arcába.

— Uram, én a fiamat talmudistának szántam. Ön látja, hogy tehetsége van a muzsikához, mert maga is művész, én tudom, hogy tehetsége van a bűvárokodáshoz és Isten szolgálatahoz, mert a léleknek ezen az útján egész kicsi kora óta én vezetem. Most ősszel, a nagyhírű pozsonyi jesivába akarom őt küldeni, úgy szeretném, hogy egy fényes láncszem legyen ő abban a sorozatban, amelyet jámbor és tudós ősök alkottak a családomban a fiam és az én születésem előtt. Istent szolgálni szép, talán még szebb, mint muzsikálni.

A művész temperamentumosan ugrott fel helyéről:

— Nem, szó sincs róla! Ez a gyermek boldogtalan lenne, ha Ön elfojtaná benne az isteni szikrát és nem hagyná azt teljes pompájában kibontakozni, kristályos művészetté jegecesedni. És nem bűn-e Istennek szép ajándékát megbecsülés, értékelés nélkül elnyomni? Ön más életformába kényszerítené őt, mint ami adottságánál fogva megfelelne számára. Nincs nagyobb boldogtalanság a földön, mint az érvényesülni nem engedett tehetség halott

Erdős Lajos: Rebekka a kútnál

emléke a lélekben. És még nagyobb boldogság a földön, mintha a művészetünk által fejezhetjük ki önmagunkat, mintha a művészetben olvadhat fel mindaz, ami bennünket az életben érhet. Ha Ön szereti a fiát, Uram, és azt akarja, hogy boldog ember, legyen belőle, nem ragaszkodhatik egy elképzeléshez, amely tévedésen alapul.

Reb Dovedot megingatták a művész szavai. A hév, a lendület, mellyel beszélt, csillogó szuggesztív tekintete és nem utolsó sorban Josze szorongó, kipirult arca, gondolkodásra készítették.

De vajjon mit szólnának ahhoz a jámbor, tudós rabbi-
ősök, hogy gyermekük „komédiás” lett és nem áttall minden este kiállani a pódiumra, hogy ország-világ előtt produkálja, ünnepeltesse magát, ahelyett, hogy szerényen elrejtőzve a világtól, alázatosan szolgálja az Istent, elmerülne az örök Tan mélységeibe és igyekezne tökéletességben megközelíteni a rejtett harminchat szentet, akik miatt áll a világ és ki nem dül sarkaiból ez a bűnös föld. Lelkében ki-
gyult a három ige: „*ál hátajro, veál hoávajdu, veál gemilusz chászudim*”. Három erős oszlop, amelyen a világ nyugszik. De ezek közül is a legerősebb oszlop a Tóra-tanulás, mert a galuth üldözött, hajszolt zsidóságot egyedül csak ez képes fenntartani nemzedékről-nemzedékre, hogy minden vészen, gyötrelmen, kinszenvedésen átvergődve, fennmaradjon és el ne vesszen a vérzivataros fergetegben. Mikor Reb Doved idáig ért gondolataiban, a kis Josze sorsa már elvégeztetett. El volt tökéelve, hogy gyermekét jesivába küldi, talmudistának neveli és a szent könyvek üdvös tanai majd kiűzik belőle az ágaskodó sátánt, mely művészet formájában szállta meg őt, hogy általa elkárhozzon.

Reb Doved nem felelt azonnal. Leült a művésszel szemben és beszélgetni kezdett vele.

*

Már alkonyodott, a szoba tele volt homállyal, kint tiszta, nehéz virágillatot lengetett az alkonyi szellő, mikor a művész végre így szólt Reb Dovedhez:

— Furcsa és magam sem értem, miféle hangulat fogott el, hogy Önnek, az idegennak szinte az első félóránban így elmondtam az életemet. De jólesett. Köszönöm, hogy meghallgatott.

Reb Doved fájdalmasan, csendesen bólintott:

— És én köszönöm, Uram, hogy Ön ilyen őszinte volt. El sem tudtam volna képzelni, hogy az Ön ragyogó neve, az Ön ragyogó élete mögött ennyi mély szomorúság rejtőzik. El sem tudtam volna képzelni, hogy elindul valahonnan egy vidéki városból egy kis zsidófiú, mint Ön, egy szál hegedűvel a hóna alatt, hogy szárnyra kapja nevét a hír, hogy diadalmenetben vonul végig a metropolisokon, hogy taps, babér, csengő arany várja mindenhol, hogy eljut odáig, amikor már egy grófkisasszony szerelmét nyeri el és aztán... jön az igazi bánat, az igazi mély szenvedés, a meg-nem-értés, a megbántás, az áldatlan házasság, melyből a művészet és a hangversenykörutak hajszájába menekül és végül az utolsó mentsvár, megint vissza a falu csendjébe, a falu békéjébe, vissza a gyermekkor hangulatába és... ne haragudjon, művész úr... a hitetlenségből, az Isten iránti hűtlenségből vissza a gyermekkor Istenéhez. Nagy út ez, művész úr...

— Nagy! — bólintott komoran a művész. — És végig kell járnia annak, aki igaz művésszé akar lenni. A művész olyan, mint a pelikán, saját vérével táplálja fiókáit, a tehetségét.

— És a tehetség bálvány is, művész úr, amely tévedéseket, hűtlenségeket, tévelygéseket kér áldozatul.

— Igen... Talán ez is hozzátartozik a művész életéhez. Tévednie kell, hogy beláthassa tévedéseit, hűtlennek kell lennie, még Istenéhez is, hogy visszatérhessen hozzá, s mindezekből szenvedést szüreteljen, hogy megtisztíthassa a szenvedő emberi szíveket.

— A művész így látja... — mondta halkan Reb Doved —, de hogyan látta az én apám, morénü háráv reb Jichok — legyen áldott az igaz emlékezete — és hogyan látták felmenőim, akik mind-mind ilyen csendes falusi szobákban élték le életüket az Ige fölé hajolva? Ők úgy látták,

művész úr, hogy mindaz, ami ezen a földön történik, pillanat műve és hiúságok hiúsága. Vendégek vagyunk ezen a földön, utasok és egy kötelességünk van, úgy megérkezni a végcélra, hogy befogadásra találjunk. Miért kell tévedni és miért kell hűtlennek lenni, ha a végső cél mégis az, hogy a tévedést belássuk és visszatérjünk Ahhoz, akihez hűtlenné váltunk! Minek a fájdalmas kerülő, minek a nagy hajsza, metropolisokon át királyi udvarokig, ha aztán végül mégis csak itt találkozunk a csendes, falusi szobában! Ön boldogságról beszélt, művész úr. Ön azt mondta, hogy nincs jogom a fiamat megfosztani a boldogságtól és Ön maga boldogtalan, szenvedő, fájdalmas ember. Ha újra kellene kezdenie az utat, amelyet megtett, újra kezdené, művész úr?

A művész nem felelt rögtön. Lehajtottá fejét. Lelki szemei előtt villanásszerűen elvonultak kivilágított hangversenytermek, tapsoló tömeg, rohanó expresszvonatok, királyi udvarok fénye, lázas készülődések, hulló arany, s messze valahol egy szőke asszony, egy idegen és távoli szőke, akiért mindez van s akiért mindezt a boldogságot kellene adni. Hol is hát a boldogság? A művészetben nincs. A szerelmében nincs. Mi is hát a tehetsége és a hírneve? Küldetés, bilincs, valami, ami néha már-már a büntetéshez hasonlít...

Felállt, széles művészkalapját a fejére tette, s anélkül, hogy reb Doved utolsó kérdésére felelt volna, kezét nyujtotta:

— Én megmondtam a magamét, Uram...! Ön, az apa és jámbor ember, aki amint látom ennek a csendes falusi szobának falai között is látja az egész világot, majd legjobban belátása szerint határozni fog...

Csendesen, szótlanul engedte el reb Doved nagy vendégét és hosszan nézett utána az ablakból, amint daliás alakja egyre jobban és jobban beleveszett az alkonyi homályba...

...A falusi este tiszta csendje szétterült a tájon, s az elsötétedett égen, mint Isten szeme hirtelen megjelent két fényes csillag. A kis szobában homályba veszttek a bútorok, csak az asztalon nyitva heverő talmudfoliánsok fehér lapjai világítottak hívogatóan, szelíden, mint a béke, a megnyugvás és a bölcsesség örök szigete.

Reb Doved szelíden és védőn magához szorította Joszet és ebben az ölelésben már el is zárta őt a metropolisok zajától, a fény és a robogás, a dicsőség és a tévedések szenvedéseitől és megpróbáltatásaitól.

S mikor eljött a szeptember, a kis Josze elindult Pozsonyba.

SOMLYÓ ZOLTÁN:

ÍGY NEM!...

— A költő hagyatékából —

*És elfognak majd egy nap a lapok...
Nem kellek nektek így, ahogy vagytok!...*

*Így, ahogy dalos lázban sietek...
Így nem, így nem vagytok a tietek...*

*Így nem, ahogy közöttetek szaladok,
mint koszorú körül a szalagok,*

*melyeken égnek zengő, szent igék,
melyeknek lángja mindig ég...*

*Nem kellek nektek így, ahogy vagytok...
És elfognak majd egy nap a lapok...*

*A könyv bezárul, de a szócsapat
megindul tompa dübörgés alatt:*

*megindul s szerteszéjjel hömpölyög
a kunyhók és a paloták mögött...*

SASS IREN: REMÉNYTELEN LEVÉL

Monsieur!

Az a furcsa véletlen, amely napjaink forgószeleiben elfujta hozzám azt a francianyelvű, svájci lapot, melyben az Ön nyilatkozata is bennefoglaltatott, talán hozzásegíti majd ezt a reménytelen levelet is ahhoz, hogy valamiképpen eljusson Önhöz. Lehet, bár nem valószínű. És mégis megírom. Megengedem, hogy reménytelen, sőt céltalan ez a válasz, és mégis, sürgetően, kínzóan érzem, hogy a nyilatkozata nem maradhat válasz nélkül. Egy marokkói zsidó vezetőférfiú (chef des juifs de Fez, — ahogy a lap írta) ha ma megszólal, tulajdonképpen az egész világhoz, de elsősorban mindenrendű és rangú, minden nyelvű és nemzetiségű zsidóhoz szól. Joga van tehát válaszolni mindenkinek. Nekem is.

Monsieur, Önt a svájci lap munkatársa alaposan kikérdezte. Megtudakolta véleményét a közelmúlt és a még közelebbi múlt eseményeit illetően s kíváncsi volt azokra az érzésekre is, amelyeket Önhől ezek az események kiváltottak. Önnek, Monsieur, kezdetben volt néhány olyan hüvös, okos, mértéktartó mondata, hogy alig akartam Önben a zsidóra ismerni. Régóta rejtegettem ugyanis azt a gyanúmat, hogy a hüvös, okos, politikai mértéktartás nem tartozik fajtám érényei közé. Későbbben rájöttem, hogy, sajnos, csakugyan nem tartozik.

— „Mi a múltban sem akartunk és most sem akarunk mást — kezdte Ön a nyilatkozatát — mint becsületesen és jól dolgozni a szülőföldért, melyből sarjadtunk és a francia géniuszért, melynek tiszteletében felnevelkedtünk”. Idáig nagyon rendben van, Monsieur. Tisztességes, komoly, őszinte mondat ez. Ki ne hihetné el, ki ne írná alá, ha zsidó? Egyetlen ország zsidója se törekedhet ennél kevesebbre. Nem is mondhat kevesebbet, mert akkor nem lenne hügyermek a földnek, melyből sarjadt. De nem mondhat többet sem anélkül, hogy fölöslegeset ne mondana. A fölösleges pedig mindig ízléstelen. Sőt vannak esetek, mikor egyenesen visszataszító. Ilyen volt az Ön esete is, Monsieur.

Mert Ön ez után a szép, őszinte és teljesen elegendő nyilatkozat után még nagyon sokat, teljes másfél hasábon át beszélt. Lehet, hogy a svájci újságíró érdekelte, amit mondott, hiszen kinyomatta, engem bizony halálosan untatott. Nincs Önnek fogalma róla, Monsieur, hogy az Ön „nyilatkozatát” hány százszor olvastam én — megfelelő névhelyettesítésekkel — németül és magyarul, különböző közép-európai országok zsidó sajtóorgánumainak hasábjain.

Mert Ön, Monsieur, a meg nem érdemelt multat és megérdemelt jelent igazolandó, *nerekre* hivatkozott. Olyan *nerekre*, melyeknek viselői *érdemeket* szereztek arra, hogy Ön joggal francia-zsidónak tarthassa magát. Hivatkozott *Bergsonra*, „aki Nobel-díjat kapott”, *Tristan Bernardra* és *Henry Bernsteinre*, „akik igen nagy írók, *Offenbachra*, aki „majdnem a legnagyobb francia zeneszerző”, *Rachelre*, „a francia tragédia múzsájára” stb. stb. Hígyje meg, Monsieur, ezt mi is tudjuk. Legalább olyan jól, mint Ön.

Egy bécsi zsidó az Ön helyében *Freudra*, a két *Zweigre* és *Max Reinhardtra* hivatkozott volna, egy berlini *Heinere*, *Meyerbeerre*, egy olasz *Lombrosora*, egy orosz *Rubinsteinre*, egy angol *Disraelire*, egy északamerikai, — bizonyára groteszknak fogja tartani és mosolyogni fog rajta, ha elmondom Önnek, hogy évekkal ezelőtt olvastam egy cikket egy USA-zsargon lapban, melynek írója azzal kérkedett, hogy „*miadtuk az Államoknak a legnagyobb hitszónokok egyikét Stephen Weiss személyében*”. Amit úgy kell érteni, hogy az igen jelentős szónoki képességű reform-rabbi gyakran „vendégszerepel” protestáns templomokban és szónoklatai mindeütt nagy „sikert” aratnak.

Az Ön érvei, Monsieur, mint láthatja, nagyon elesépeltek és ízléstelenek. Ízléstelen, mert — ismétlem — minden ízléstelen, ami fölösleges. Ön nem gondolt arra, amire az Ön előtt nyilatkozók százai sem gondoltak, hogy *ha keresztény kultúrájú, keresztény vallású országokban mi, Istentől származó emberségünket nem vagyunk képesek Mózesrel, a bibliával, a zsoltárokkal, a prófétákkal s végső fokon az evangéliummal, evangélistákkal és Szent Pállal bizonyítani*, akkor gyöngébb bizonyítékokat *fölszemes és ízléstelen* felhozunk. Mert, ha már bizonyítunk — hatással vagy hatás nélkül —, csak az előbbiekkal bizonyíthatunk. Mindaddig, amíg ezen a földön keresztény kultúra és keresztény országok vannak.

Minek hivatkozni *Offenbachra*, „aki majdnem a legnagyobb francia zeneszerző”, mikor itt van a *Tízparancsolat*, ami nem majdnem, hanem *egész biztosan a legjobb tízparancsolat a földön*. Minek hivatkozni *Bernardra* és *Bernsteinre*, akiknél — például — *Molière* jobb színdarabokat írt, mikor hivatkozni lehet *Dávid* királyra, akinél *jobb zsoltárokat senki sem írt*? Miért a legmulthatatlanabb érdem egy *Nobel-díjas* zsidó, és miért nem az *Mózes*, aki nélkül se *Nobel*, se Nobel-díj, se Nobel-díjas francia-zsidó nem lenne a világon? És végül, miért van az, hogy az Ön előtt nyilatkozó zsidók Európában és Amerikában, éppen úgy, mint Ön, aki Afrikában e pillanathban kezd ismét lélegzetet venni, — ha a zsidóknak szabad lélegzetvételhez való jogát akarják bizonyítani, efféle, bár egyébként tiszteletreméltó, *aprópénz*-zel akarnak fizetni s eszükbe sem jut, hogy valódi *aranyak* is csörögnek a zsebeikben?!

Miért, Monsieur? Megmondom Önnek. Mert a *Mendelssohn*-utáni német zsidóság *kulturális rövidlátása* ragályszerűen elterjedt a világ minden táján élő, világi művelt-

Erdős Lajos: József és Potifárné

ségre szert tett zsidók között. Valamennyien beleestünk abba az optikai csalódásba, hogy *ami közel van, nagyobbak látszik, tehát nagyobb is. Goethe igen nagy, Heine „majdnem olyan nagy“, ez közel van és ez a valóság. Hogy — például — Jeremiás, vagy Jezsajás mind a kettőnél sokkalta nagyobb, az olyan messze van, hogy talán nem is igaz. Aprópénzzel akarjuk kifizetni a világot másfél évszázad óta, Monsieur, és csodálkozunk rajta, hogy a világ nem tulajdonít nagy értéket a mi krajcárjainknak.*

Nem tudom, kitől származik a szellemes mondás, hogy: „*az orthodox nem ember, a neológ nem zsidó*“. Az orthodox, aki sosem téveszti össze az aprópénzét az aranyával, akinek Goethe lehet Goethe, de Jezsajás mindig JEZSAJÁS marad, nem ember a diplomába, vagyonba, képviselői mandátumba, sőt főnemesi rangba kóstolt európai zsidó mellett. Viszont ez az „európai zsidó“ már nem zsidó, mert, ami zsidóvá tenné, régen elveszett számára, — ami viszont franciává, angollá, vagy hottentottává tehetné, az sose lehet egészen a sajátja. Holott, ha lenne egy harmadik változat is: zsidó és „ember“ együtt, csak szórványos jelenségként tapasztalhatjuk, az *tökéletes* megoldás lenne. A zsidó sors talán akkor sem lenne jobb úgy általában, és „*történelmi szükségszerűségek*“ esetében különösen, de az a mártírium fensége és nem a kitaszítottság szégyene lenne. Egy nép, mely tudatában van önmaga lényegének és öntudattal vál-

lalja és vallja ezt a lényegét, még mártíromságot szenvedhet, de *kitaszított-nak* mindig csak az érzi magát, aki valahová betolakodott.

Nyilatkozatának további ízléstelenségei, Monsieur, a fentiekből fakadtak. Ahogy öt perccel tegnap után, mikor még a „valódibb“ franciák sem tudják biztosan ki a valódi francia: *Pétain-e, Giraud-e, de Gaulle-e*, Ön mély hálával bókol és áradozik a „*valódi franciák*“ felé, ahogy fogadkozik, hogy Önök mindig tudták, mindig remélték, hogy az édesanya nem büntet örökké (ó, nem, egyszer csak abbahagyja a pofozást, azért édesanya, ügyehár!), s ahogy a meghatottságtól, a piros-fehér-kék túlbuzgástól, az önfeledt mámortól, hogy végre ismét, végre megint lehet, szabad megint — Istennek hála! — *se hús, se halnak, se fű, se fának*, izraelita vallású nem-zsidónak lennie, (szinte hörög a rotációs papír és örökönyeket hullat a nyomdafesték!) az olyan sok, Monsieur, olyan fárasztóan és kétségbeejtően sok, hogy attól Ön nyugodtan Európában élhetne. Nem tehetek róla, nevezzen engem természetellenes zsidónak, önantiszemitának, vagy egyszerűen csak antiszemitának, mégis ki kell mondanom, hogy nyilatkozata olvastán őszintén sajnáltam, hogy az a bizonyos tegnap nem tartott még néhány perccel, órával, nappal, hónappal, vagy évvel tovább. Mert azt kell tapasztalnom, hogy semmi sem változott, legkevésbé Ön, Monsieur. És ez az egész közelmúltban a legszomorúbb.

VIDOR PÁL: A SZOMBAT KÖNYVE

Hogy a szombat mit jelentett és jelent a zsidóságnak, azt az antik görögök és rómaiak, akik szerint zsidó nem képzelhető el szombat nélkül, jobban tudták és érezték, mint a mai, ú. n. modern zsidók. S ha Vidor Pál csak össze-szedegette volna mindazt, amit a szombatról minden zsidónak tudni kell és illik, könyve így is cselekedetszámba menne. De Vidor Pálnak, a budai rabbinak egyéb érdemei is vannak. Hogy mik, arról majd szólunk még.

Achad Haam alapította meg, hogy nem annyira a zsidók tartották meg a szombatot, sokkal inkább a szombat tartotta fenn az egész zsidóságot. Hogy értsük ezt? A modern lélekelemzés eredményeképp mindnyájan tisztában vagyunk azzal, mennyire fontos, hogy bizonyos időközökben az ember kikapcsolódjék mindennapi munkájából, elszakadjon megszokott környezetétől, megváljon robotos gondjaitól. Orvostudomány, társadalomtudomány, sőt államvezetés is elismerik ennek döntő jelentőségét s mindent elkövetnek, hogy ezt a kikapcsolódást intézményesen lehetővé tegyék s biztosítsák minden egyes dolgozó számára. Ezért a nyaralattatási akciók, fizetéses szabadság, filléres gyors, *Kraft durch Freude* s más mozgalmak. A zsidóságnak nem kellett évezredekig várnia, míg vezetői ennek a ténynek a jelentőségét felismerték. A szombat szigorú tilalmai mind arra vonatkoznak, hogy szinte teljesen lehetlenné tegyék mindennapos dolgainkra utaló mégcsak gondolatainkat is s így elérték s elérik ma is, hogy a szombatartó zsidó hetenként egyszer abszolút kikapcsolódik köznapjaiból. Mást eszik, másképp öltözik, másról beszél és másra gondol, elfeled bajt és gondokat, örül és énekel, bort iszik és kissé az örök dolgok felé fordítja figyelmét. Nem olyan ez, mint valami nyaralás, idegen országba való kirándulás, a maga izgalmas és vidám örömeivel s áhítatos múzeum- és templomlátogatásaival? Új erőre kap test és lélek, egy igazi zsidó szinte minden héten új meg új szemmel és szemlélettel nézi a világot...*

* Lásd: dr. Berg József: 10 beszélgetés Veled...

Az ú. n. modern zsidónak azonban legnehezebb épp a szombathoz való visszatérés! Nem képes, hogy zajos és iramló életét akár csak huszonnégy órára is átváltsa s teljesen kikapcsolódjék. Éppen ezért nem hinnők, hogy jelentősebb eredményre vezethetne a Vidor Pál által is — egyébként nagyon helyesen — propagált jelszó: „*tartsunk meg annyit a szombatból, amennyit csak tudunk!*“ Sokkal több eredményt remélünk attól, hogy megváltozik az emberek életszemlélete, rájönnek, hogy mily botorság ez a szédületes életirány. Ilyen, spirituális szemlélet utáni vágy egyre erősebben bontakozik ki az emberiségben, minden technikai haladás és tempó ellenére. A háború előtt Svájcban és Németországban, egyes különösen szép vidékeken, bevezették a postakocsit, tegyük hozzá, hallatlan sikerrel. Ami csupán annyit jelent, hogy az emberek kezdik belátni: olykor érdemes leszállni repülőgépről és száguldó expresszvonatról. S így kerülünk lassan-lassan vissza odáig, míg a zsidók újra megértik a szombat lényegét, a teljes kikapcsolódás szükségességét.

Az egész csak idő és módszer kérdése. Bialik leghatározottabban érdeme, amire különben Vidor Pál szintén rámutat, hogy megadta nekünk a módszert, amely jó, hatásos és erre a legalkalmasabb, az *őneg sabbat* intézményében. S a kiadó helyesen cselekszik, mikor kiadói előszavában az *őneg sabbat* fontosságát kellőleg kihangsúlyozza s szerepét a zsidóság vallási és kulturális újjászületésénél első helyre teszi.

Ez általános véleményünk a kötetről, melynek különben minden fejezete gondolatébresztő, jól megválogatott idézetekkel dúsan ellátott s szabatos, gördülékeny nyelven íródott. Mindez Vidor Pál külön érdeme, akinek minden során meglátszik, mily szeretettel közelített tárgyához s mily alázattal, — ami nélkül nem is sikerülhetett volna érzékeltetni a Királyi Ara súlyát és méltóságát, sacrális jelentőségét.

Dénes Béla

DR. TESZLER HERMANN:

ELIEZER BEN JEHUDA, A HÉBER NYELVÚJÍTÓ HALÁLA HUSZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

A héber nyelv már a második szentély fennállása idején került le a nép ajkáról. Mégsem szűnt meg élni. Sőt. egyre gyarapodott és fejlődött. Forrása nem merült ki a bibliával. A talmud, a midrás, a középkori, valamint a későbbi irodalom mind-mind hozzájárult — a zsidóság szellemi tartalmának bővítésén túl — a héber nyelv kincsének duzzasztásához. Nincs egy nyelve sem a világnak — írja *Klausner*, — amely magán viselné annyi emberöltő életének a nyomait.

Csakhogy a héber nyelv kutatói, nyelvtan- és szótár-írói elsősorban a biblia nyelvével foglalkoztak. Az utóbbi században jutott ugyan némi érdeklődés a talmud számára is, de ami a talmud után a nyelv területén történt, azt még annyira sem érdekeltették figyelemre. Mert tudósaink, akik multunkat „bonckés” alá vették, a különböző korszakokat valósággal elvágták egymástól. Kevés volt a szintetizáló hajlam, az egészet átfogó erő, az összefüggéseket, a folytonosságot megpillantó képesség.

Eliezer Ben Jehuda a maga egészében ragadta meg a zsidóság problematikáját. Az egészen keresztül nézte annak minden elágazását. A részletkérdésekhez csak úgy és olyan mértékben nyúlt, amennyiben az egész zsidó kérdés szempontjából fontosnak vélte. És csakis, ha a gyakorlati megoldás előbbrevitelét szolgálják. Szembeszállt az annyira dicőített *l'art pour l'art*-elvvel, amely a zsidókérdés tulajdonképpen mibenlétét csak elködösítette.

1879-ben felveti a „*söélá nichbádá*”, a megfontolandó kérdést (a *Hásáchár*-ban), hogy miért nem nézünk a jövőbe, miért ülünk tétlenül, amikor annyi tennivaló volna? Meg is jelöli a teendőket: 1. nemzeti központ létesítése Erec Jiszráélban; 2. a népi életforma újjátámasztása; 3. a héber beszéd és héber irodalom újjáélesztése és a társadalomba, az életbe való beolvasztása.

E három ponton keresztül nézi az egész világot. Ami nem sűrűsíthető be ebbe a három pontra, az az ő számára megszűnt létezni. Ez az ő *fixa ideá*-ja, ahogy *Sokolow* mondja róla.

Eliezer Ben Jehuda nem maradt meg teoretikusnak. Amit az egy irányba való kíméletlen összefogásról hirdet, az nemcsak tudományos vagy politikai program és főleg nemcsak másoknak szóló jótanács. Hanem elsősorban magára nézve ismeri el kötelezőnek. Egész életét ennek a három pontnak a megvalósítására rendezi be.

Élete felér egy legendával. Munkássága egy egész embercsoport teljesítményével.

Sablonosan indul: Chéder, jesiva, felvilágosodás; világi tudományok és általános problémák iránt való érdeklődés. A kisebbségek kérdéséről olvasgatva, ráeszmél a zsidóság egyedülálló kérdésére. Egy nép alapja a föld és a nyelv — szögezi le. A zsidóságnak ez nincs meg. Azaz van, de még sincs — okoskodik. Elkezd elmélkedni, tanul, ír és — itt tér el a sablontól — elgondolásait, amelyek forró meggyőződésévé válnak, önmagán kezdi megvalósítani. Huszonegyéves korában (1879-ben) a párisi egyetem orvosi fakultására iratkozik. Palesztinában, gondolja, megél majd az orvosi praxisából, és még marad ideje álmainak, elsősorban a héber

nyelv újjátámasztásának valóraváltására. 1882-ben Jaffába érkezik feleségével, Deborával együtt, akivel már a hajón is csak héberül akar beszélni. Hiába könyörög neki, hogy ne tegye némává, mert egy szót sem ért ezen a nyelven! Jeruzsálemben török állampolgár lesz és írói nevét hivatalosan családi nevévé teszi meg (eredeti neve *Perlmann* volt). Dolgozik. ír, tanít, nyomorog, betegeskedik. De megengedik, hogy héberül taníthasson és ez mindenért kárpót! Súlyos, ragályos betegsége azonban könyörtelenül sorvasztja. Orvos kollégája kötelességszerűen közli Deborával, hogy férje már nem élhet sokáig. De az önfeláldozóan ápolja, míg őt is kikezdi a ragályos betegség és 1891-ben belehal. Valósággal átveszi férje betegségét, mert az még fáradhatatlanabban ráadja magát a munkára. A kitűzött három program pont közül különösen a harmadik foglalkoztatja. A nagy héber szótár megírásával szilárd kiindulópontot akar biztosítani a héber nyelvújításnak. Mert a megmerevedett régi nyelv, a könyvek és tudósok nyelve ebben a formájában nem olvadhat fel a mindennapi életben.

Eliezer Ben Jehuda (1858—1922)

A szótár rengeteg munkát igényel. Másutt egész tudóstársaságok együttes ereje végzi az ilyen természetű munkákat. Felvenne valami segítőt — panaszkodik egy levélben — de azt fizetni is kellene. Már pedig a saját megélhetése is bizonytalan. Ez is sok időt rabol el a szótár rovasára.

Orvosának tiltakozása ellenére megkéri elhunyt felesége hugának a kezét. Az nem utasítja vissza, bár tudja, hogy milyen mártíromságot vállal. Chemdá Ben-Jehudá (ő is hebraizálja a nevét), aki a moszkvai egyetemi hallgatók asszimiláns környezetéből kerül a zsidó szellemi újjáéledés kohójába, megtanul héberül és csakhamar felbecsülhetetlen segítséget nyújt férjének irodalmi és tudományos munkájában.

A szótárt teljesen befejezte! Hogy miképpen tudta ezt az emberfölötti munkát, még hozzá ilyen körülmények között, elvégezni, azt eddig még egy életrajzírója sem volt képes megmagyarázni. Azt azonban már nem tudta megérni, hogy még életében teljesen meg is jelenjék. Sok nehézsége volt a kiadás körül. Hogy öt kötet még életében napvilágot látott, abban nem kis része volt Bacher-nek. Eliezer Ben-Jehudának, de még inkább Chemdá Ben-Jehudának Bacherhez írt levelei (Löwinger Sámuel professzor most rendezi őket sajtó alá és szíves volt betekintést engedni az értékes anyagba) rendkívül érdekes adatokat tartalmaznak erre vonatkozólag. 1909 és 1929 között nyolc kötet jelenik meg Langenscheidt kiadásában. Az első világ-

háború megakadályozta a zökkenőmentes megjelenést. A második meghiúsította teljes befejezését.

A szótár felöleli az egész héber nyelvkincset. Kezdve a bibliától a maga-alkotta új szavakig. A szavak megértését elősegíti azok német, francia és angol fordítása. Az irodalomból és a nyelvhasználatból vett példák megvilágítják a legfinomabb árnyalatokat is. A rokonnyelvekkel való összehasonlítás, kommentárok és jegyzetek a szavak eredetét és értelmük kialakulását tárgyalják.

Saját újításai nem mindig a legszerencsésebbek. Sokszor túlmerészek. Bár a szótárba nem kerültek be mindazok az újítások, amelyek az első, ifjúkori nekilendülésében születtek meg. Csak egy példát említünk: egyik folyóiratában egy időben nagy kezdőbetűvel írta a tulajdonneveket!

A szótáron kívül is megszámlálhatatlan tanulmánya jelenik meg a héber nyelvújítás kérdésével kapcsolatban. De hozzászól mindenhez, ami a megújulás problémájához tartozik. Közirói tevékenységén végighúzódik a gáluth-tól való megesömörlés. Mindent gyűlöl, ami erre az életformára emlékeztet. Innen a vallás elleni harca, amelyet nyelvújításához hasonlóan — sokszor túlzásba vitt.

Nemcsak az életrajzírók meg a pszichológusok nem tudtak mindent megmagyarázni Ben Jehudá élete folyásában és emberfölötti munkabírásában, hanem az orvosok sem. Azután, hogy az orvosok már lemondtak az életéről, még harmincegy évig élt és dolgozott. Hatvannégyéves korában halt meg. 1922-ben, chanukka második napján.

LONGFELLOW:

SZANDALFON

Olvastad a talmud regéit,
hol régi rabbik elmesélik:
mily végtelen ország a lég?
Olvastad-e, hogy mit beszélnek
Szandalfonról; aki a fénynek
angyala, égi származék?

Olvastad, mint áll egymagában
Az Égi Város kapujában
ama fénylétrán legfelül,
min angyalok jártak le és fel
s mit Jákób álmában egy éjjel
látott a pusztán egyedül?

Angyalai tűznek s a szélnek
csak első zsoltárukig élnek
és azzal rögtön mind kimúl:
énekük felesendül merészen,
s ők elégnék a dal tűzében,
mint az elszakadt hárfahúr.

De Szandalfont el nem ragadja
az ének forró áradatja,
derült és higgadt a szeme,
holt angyalok közt halhatatlan,
hallgatja, hogy száll fel a dallam,
hogy száll alulról a zene,

mily esdeklőn, forrón lebeg föl
a földről, hívő szellemektől
a szenvedélyes, hő ima:
megtört szívekből száll az égnek,
mert súlyos a föld emberének
a lét keresztjét húznia.

S ő az imákat kézbe fogva
köti azokat szép csokorba,
s az ima mind virág leszen,
mely elárasztja illatával

az Égi Várt s kapuin által
elterjed utcán és teren.

Tudom, legenda az egész,
a rabbinusi tan regés
képzeldőse, balga álom:
de a babona, a merész
ős monda engem megigéz
és én az angyalt egyre látom.

Ha éjjel ablakomba állva nézem,
hogy csillog az égbolt fehéren
s szikráznak fönnt a csillagok:
ott van Szandalfon és a szárnya,
angyali szárnya messze kitérve
a ködös távolban ragyog...

Komlós Aladár fordítása

VASVÁRI ISTVÁN:

APÁM

Az ősz járt itt s évtized-ekékkel
homlokába ásott öt barázdát.
Gond havazta ezüst seregével,
mint téli szél az útszéli platánját.

Ránézek; a félfejjel magosabb —
tán bús szívére nyarak here süt...
Mosolyog, mint tükre tűnt napoknak
s ha szól, a hang, mint ódon óra üt.

Torony ő, vagy ledőlt tornyok őre,
de nyugalmas — s a szív csak néha kong.
Ha rám gondol: a jövőtlen jövőre,
beborul és szeme elborong...

Elborong és lelke mélyén kémlel;
számomra tán új vigaszt keres —
átölel a kerges két kezével
s könnyet mér a fáradt fűszeres.

ERDŐS LAJOS BIBLIAI TÁRGYÚ LINÓMETSZETEI

E metszetek alkotója bizonyára nem ismeretlen a *Multi és Jövő* közönsége előtt, hiszen munkáit már sok kiállításon csodálhatta.

Erdős Lajos a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után Bécsben, Münchenben és Olaszországban tökéletesítette ma-

Az egy színnel való ábrázolás nagy ügyességet és gazdag komponáló készséget kíván.

Erdős Lajos éles szemmel figyeli a természetet, különösen magát az embert. A formák és mozdulatok valami bámulatos egységbe torkolnak művészetében. Emellett mély

Erdős Lajos: A kis Mózes megtalálása

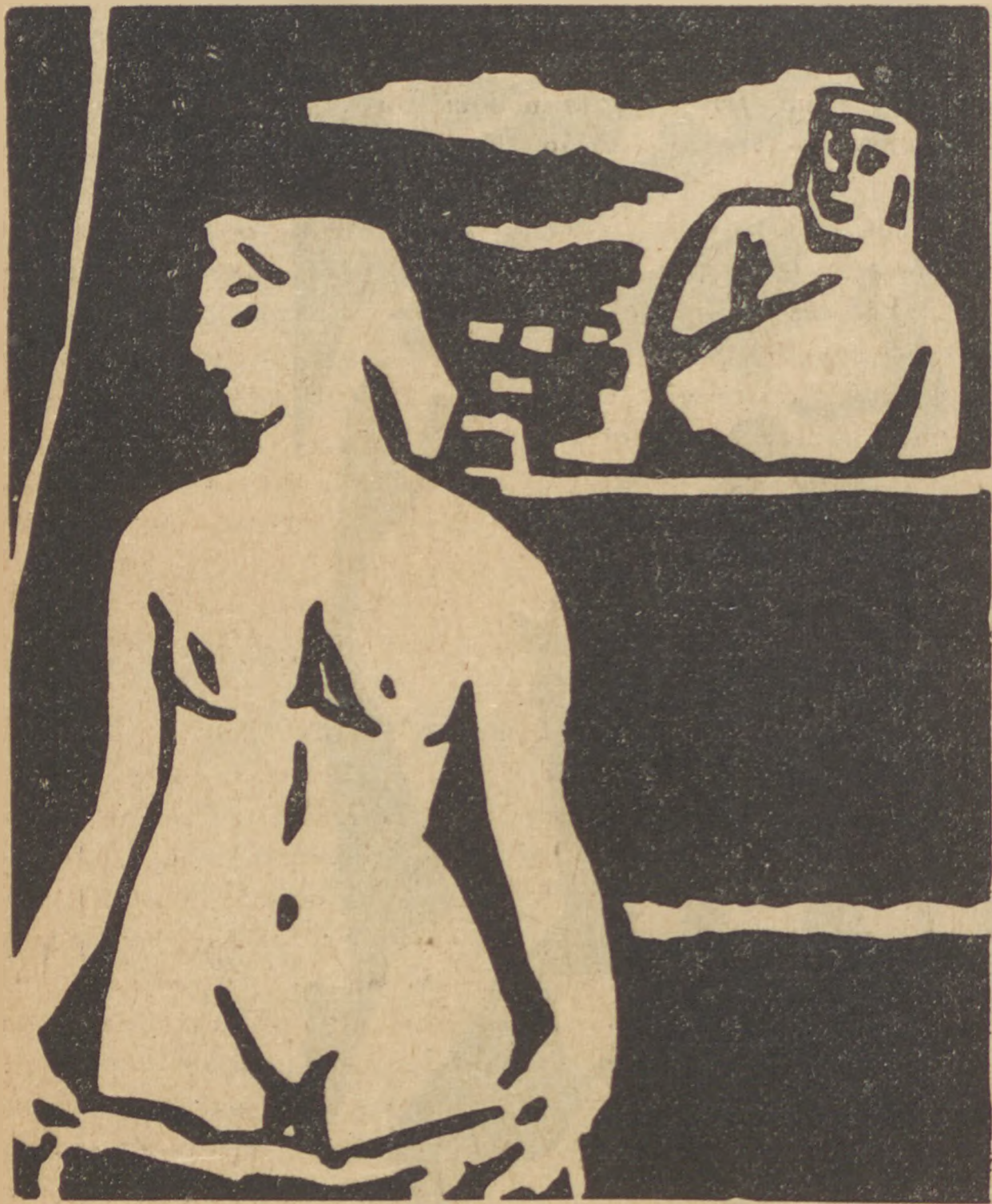
gát. Jelenleg az *Országos Izraelita Tanítóképző Intézet és Liceum* rajztanára. Mint ilyen — a *genius loci* révén is, de családi tradícióból kifolyólag is — a Biblia szerelmese.

Ennek a nagy szerelemnek termékei éppen metszetei, melyeknek technikája kiválóan felel meg a művész kifejezőképességének. A linoleummetszet technikája hasonló a fametszetéhez. Viszont a művész csak nagy foltokkal dolgozhat itt, mert az anyag nem bírja el az aprólékos részleteket.

gondolkodó és logikus tervező.

Bibliai képei sorozatot alkotnak. A képeknek levegője a Biblia légköre — zsidó meglátásban. E sorozat egyelőre 12 képből áll. Az itt közölt képeken kívül feldolgozta a *Bűnbeesést*, a *Paradicsomból való kiűzetést*, *Kain és Ábel testvérharcát*, *Izsák feláldozását*, *Lót felesége történetét*, *Jákob álmát*, *Mózes vízfakasztását* és az apokrifákból *Zsuzsanna és a rétek* históriáját.

Az itt közölt képei közül *Rebekka a kútnál* e. alkotása meleg, derűs tájat mutat. Általában ezeket szereti a művész. Nagy mestere ezen a téren a foltok játékanak. Elezáron látszik, hogy urának hű embere, aki nagy feladat előtt áll, mert ifjabb gazdájának feleséget kell választania. Rebekka éppen hazafelé indul. Az egész háttér — a közeli községgel — meleg üdeségével hat ránk. *József és Potifárné*-jában József kifelé indul. Szabadulni akar. Menekül a bűnös aszszony elől, aki karjával kapaszkodik belé. De azért József alakja beletartozik a kompozícióba. A drapériák izzó gazdagsága meleggé varázsolja a milieut. *Mózes megtalálásában* az alakok mozdulatai a kis Mózes felé, mint a kép középpontjára utalnak, de ő van a ritmikusan hullámzó víz kö-

Erdős Lajos: Dávid és Báthseba

zéppontjában is. Mindenki és minden fölött áll. Hiába látszanak a víz partjáról a piramisok, Isten kiválasztotta őt, akinek kezei az ég felé mutatnak. Különösen megkapnak az önmagukban is harmónikus mozdulatok. Az egész együttes finom ritmusérzékre vall. *Dávid és Báthseba* képében Báthseba félaktszerű ábrázolást nyer. Minden mozdulata női szépségének tudatát mutatja. Dávid kifejezésében nemcsak az erotikumot érzékelteti, hanem mimikájában megtaláljuk a lelkiismereti furdalásokat is.

Általában jellemzők e képekre, hogy a foltok vibráló játéka a térszerűség érzékeltetésére szolgál. De ezek segítségével jelzi a melegséget, az üdeséget, a komorságot, a szomorúságot is. A képek tárgyát a Bibliából meríti, de egyéni meglátásban és ábrázolásukban az epikumot kitűnően sejteti. Mozdulatábrázolásai mindig finomak és az egyszerűség szépségével fognak meg bennünket. Erdős mestere a formák elrendezésének, mind az embereket, mind a tájakat illetően. Az alakoknak fontosságát a térben való elhelyezésükkel is jelzi. Képei nemcsak alakokat ábrázolnak, hanem szimbó-

likus jelentőségüket is kihangsúlyozza. Különösen csodálatra méltóak a képek hátterei, melyeknek koloritja mindig összhangban áll a témákkal.

Erdős Lajos metszeteivel bebizonyította, hogy egyszerű eszközökkel is alkothat a művész remeket.

Meg vagyok győződve, hogy a metszetek, amelyek önmagukban is finom műalkotások, ösztönözni fogják a művészt és folyton fejlődő és tökéletesedő művészetének következő állomása az lesz, amikor ecsettel nyúl a Biblia zsidó szellemében való interpretálása felé. Dr. Csech Arnold

G O N D O L A T O K

Érdekes, hogy első szívdobogásunk is az Istené és az utolsó is az Övé. Köszönjük neki a reggel ébredését és az este nyugalmát.

*

A sötétség az volt. A világosságot parancsolni kellett, hogy legyen.

*

Az Isten talán csak egyszer szól az emberhez, amikor — magához szólítja. De, mert meghal az ember, a nagy élményt nem tudja tovább adni. A zsidóság, mikor egy életre valót élt a többi akkor élő népekkel, elsorvadni, elhalni látszott. Akkor az Ur magához — népévé — szólította. Meghalt a rabszolgazsidóság, de, most egyszer a világtörténelemben, Isten-élményét, Isten-látását továbbadta, mert a haldokló zsidóságnak az égen akadt meg szeme és Isten megmutatta ott magát, kimondotta örökkévaló életét. Meghalt a zsidóság, hogy megszülessék örök életre... Talán szent átok ez.

*

Mózes még azzal tette magát méltóvá a vezérségre, hogy nyájának egy elfáradt báránkját megkereste és ölben vitte vissza... Vezér lett, mert szeretett.

*

A zsidóság nem hiszi, hanem szívvel érzi és eszével tudja az Istent. Független Ő lelkünk hangulatától. A teremtető és irányító, az abszolút Isten a mienk.

*

A Biblia minden magyarázat nélkül kezdi, hogy „kezdetben teremtette Isten” a világot, mert fel sem tételezi, hogy akad olyan balga, aki látja a munkát és arról, aki a munkát végzi, megfélemledik.

*

A büntudat a vallás muzsikájának első akkordja.

*

A Paradicsomot a gyermek a bölcsőjében felejt, és az ember azt hiszi, hogy a koporsóban majd újra megtalálja azt...

*

Az első titok az Isten... Több nincs is.

*

A társaság és tömeg között disztinkciónk kell. A társaság: a keverék, amelyekben az alkotó elemek teljesen kimutathatók és egyéniségükben érvényesülnek. A tömeg: vegyület, amelyben az alkotó elemek elvesztik individuális életüket. A zsidóság nem néptömeg, hanem társaság, amelyik egyéniségekből áll. A zsidó közösségben minden zsidó kimutatható. Ahogyan nem aposztrofálhatom: tudósok vagy művészek tömege, úgy nem beszélhetek zsidó tömegekről. Zsidó államban ezért elképzelhetetlen a diktátor fogalma. A zsidósággal szemben tehát hatványozottan igazságtalan az általánosítás. A zsidóság olyan, mint a hegyoldal: messziről zöldnek tűnik, pedig különböző színű virágokból olvad egy színűvé. A zsidóságot is csak távolálló láthatja egyszínűnek: tömegnek... Herskovits Béla

SÓS ENDRE:

A ZSIDÓK ÚTJA A KÁLVINISTA RÓMÁBAN*

I.

A zsidóság története Debrecenben csak az 1840. évi XXIX. törvénycikk alapján megindult beköltözésekkel kezdődött el. Ez a törvény azonban tág teret engedett a városi hatóságok különleges kívánságainak. A választott hites közönség, amely a mai törvényhatósági bizottságnak felelt meg, olyan szigorú bebocsátási szabályzatot állapított meg, amelynek alapján túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Debrecenben csak becsületes zsidók telepedhettek le.

Minden zsidó köteles volt a maga és családja magaviseletét hatósági bizonyítvánnyal igazolni, továbbá ugyancsak közokirattal tanúsítani, hogy megélhetését biztosító, rendes foglalkozása van. A lakhatási engedély, a folyamodon kívül, csak a feleségére és szülői hatalom alatt álló gyermekeire terjedt ki. A végre nagynehezen beeresztett zsidók a városi haszonvételekben nem részesülhettek: családonként csupán két-két fejőstehenet járathattak csordára, szabályszerű díjlefizetése mellett.

Zoltai Lajos *A zsidók letelepülése Debrecenben* című tanulmányában olvashatjuk az 1840-es évekkel kapcsolatban a következő sorokat: „Sem titkolni, sem szépítgetni nem akarom azt a valóságot, hogy nemzetközileg elterjedt ősi hagyományos elfogultságból a debreceni polgárság is idegenkedett a zsidóktól, holott itt majdnem mindenki vallásos áhitattal olvasgatta, lelke épülésére ismerte is Mózes öt könyvét, Izrael prófétáinak írásait; a keresztelelnél sokan adtak gyermeküknek ó-testamentomi nevet; istentiszteleteiknél pedig Szent Dávid örökszép zsoltárait énekelgették. De a kereskedők, iparosok foglalkozásuk jövedelmezőségét, keresetüket, kenyerüket féltették... Ilyen gazdasági okokból származó faji ellentétek ütköztek össze a debreceni piacon a XVII. század végefelé is, amikor görög kalmárok akartak megtelepedni itt nálunk.” *A kiváló keresztény történetíró tehát teljes határozottsággal megállapította, hogy nem speciális zsidó okok, vagy „bűnök” miatt ellenezték a debreceni civisek a zsidók bebocsátását, hanem kizárólag gazdasági szempontok vezették őket.* E gazdasági szempontokat pedig nemcsak a zsidókkal szemben vetették fel, hanem a görögök esetében is, továbbá minden olyan alkalomkor, amikor újabb elemek beengedéséről volt szó.

II.

Az első zsidók, akik letelepedési engedélyt kaptak Debrecenben, a következők voltak: *Lefkovits Mózes, Steinfeld Mihály* nyereszkes, *Aron Ábrahám* nyereszkes, *Katz Henrik* nyereszkes, *Fischer József* ecetfőző, *Spitzer József* és fia, *Salamon váradi* montliszt kereskedők, *Klein Ignác* gazdálkodó, *Singer Ábrahám*, *Schenk Jakab* alkusz, *Katz Gergely* kapadozó, *Eisenberger Moritz* kapadozó. Az 1818–49. évi adókönyvben a fentebb említetteken kívül *Brayer Mártonné, Feischli Fülöp, Lusztig Móric, Haas Gottlieb, Schenk Károly, Heinrich Ignác, Ezüstös Lajos* (azelőtt *Silbermann Lipót*), *Silberstein József* és *Jakabovics Antal* szerepelnek.

Az első települők némelyike egy-két éven keresztül harcolt a városi tanáccsal, amely néha egészen különös tartalmú végzéseket hozott: *Schenk Jakab* alkuszt (ma így mondanák: ügynököt) kétizben is elutasították a tanácsnok és esküdt urak, mert nem hitték el, hogy „ilyen szokatlan, cseléd-

* Részletek a kiváló publicistának a debreceni zsidóságról szóló, közeljövőben megjelenő, nagyobb tanulmányából.

forma embert ábrázoló foglalkozásból, amilyen az árucikkek megrendelése, gyűjtése és az alkudozás. — tisztességesen megélhessen egy családos ember.”

III.

A debreceni civisek egyébként elég hamar összebarátkoztak a zsidókkal. Ezt mutatja legalább is az a körülmény, hogy — mint Szűcs Istvánnak *„Debrecen város történetéről”* szóló többkötetes munkájában olvashatjuk — a debreceni magyarság az 1848-as forradalmi napok izgatott légkörében zavartalanul fenntartotta a jóviszonyt a zsidókkal. Amikor az ország egyenjogúsításának parlamenti vitája idején az ország több városában mesterségesen szított antiszemita tüntetések zajlottak le, Debrecenben szinte nyomát sem találjuk az osztály-, faj- és felekezet-ellenes zavargásoknak. Poroszlay Frigyes főbíró örömmel állapította meg 1848-ban, hogy Debrecen békésszándékú lakosai között vallási villongások nem tapasztalhatók. *A hazafias zsidókat minden ellenkezés nélkül vették fel a nemzetőrségbe is.*

A magyar szabadságharc tragikus bukása után báró Uray Bálint kerületi főispán közölte a városi tanáccsal báró Geringer teljhatalmú császári biztos rendeletét, amely felszólította a város tanácsát, hogy „tisztítsa meg az izraelita hitközséget a forradalom ideje alatt választott előjáróitól és nevezzen ki a hitközség élére ideiglenes vezetőt”.

Az önérzetes, gerinces magyar zsidók az uralkodóval szemben sem hátráltak meg. A Bach-korszak idején a császár lehetővé akarta tenni, hogy a debreceni zsidók templomhoz jussanak és e célból városi telket szerezhessenek. A probléma megoldása nem volt olyan egyszerű, mert a városi rendtartás megszabta, hogy belvárosi ház ondódi földje nélkül, amely elválaszthatatlan tartozéka, el nem adható. Az uralkodó úgy döntött, hogy megengedte ugyan kivételesen a külsőség nélküli városi telekvételt, de ugyanakkor reverzálist követelt a zsidóktól, akik kötelesek lettek volna olyan értelmű nyilatkozatot adni, amely szerint „ha megszűnik a vétel célja, t. i. az iskola és imaház, ezeket a telkeket ismét birtokképes egyéneknek kell odaadni.” *A hitközség az uralkodói döntésre egyhangúlag úgy válaszolt, hogy „kész inkább lemondani a templom építéséről, mintsem hogy a kívánt kötelezvény aláírásával a község erkölcsi compromittálásához, jóhírnevének, tekintélyének lealacsonyításához hozzájáruljon. Az odíózus reversalis kiállítását a legerélyesebb határozottsággal visszautasította.”*

Az első kényelmes, tágas zsidó imaház Debrecenben 1865-ben nyílt meg *Zichermann Ignác* eredetileg nyilvános fürdőnek és mulatónak épült házában. Ennek az épületnek tágas tánctermet alakították át istentiszteleti célokra, a földszinten pedig a hitközség iskolája és tanácsterme kapott helyet. Most a római katolikus Svetich-intézet kápolnája található az első zsidó imaház helyén.

IV.

A Csobán Endre városi főlevéltáros szerkesztésében megjelent *Debrecen sz. kir. város és Hajdu vármegye* című mű megállapítása szerint 1848-ig 118-ra szaporodott a debreceni zsidók száma. Az 1856-iki összeírás már 544 zsidóról adott számot. 1869-ben, az első rendszeres népszámlálás idején, 1919 zsidó, az 1900 évi népszámláláskor pedig 6192 zsidót jegyeztek fel Debrecenben az összeírást végző biztosok.

Az 1869-ben feljegyzett 1919 zsidó 1.16%-nak felel meg Debrecen 46.111 főnyi lakosságában. Ebben az időben az alföldi városok közül csak Szeged mutatott fel nagyobb arányszámot, ahol 1869-ben 3628 zsidó élt, ami az összlakosság 5.16%-ának felelt meg. Kecskeméten a zsidók arányszáma ugyanekkor 3.67, Hódmezővásárhelyen 2.55%-ot tett ki.

A debreceni zsidó lakosság száma — dr. Kovács Alajos szerint — egyébként a következőképpen alakult: 1850-ben 105 (0.3%), 1857-ben 682 (1.9%), 1869-ben 1919 (1.1%), 1880-ban 3089 (6.1%), 1890-ben 3999 (7.0%), 1900-ban 6192 (8.4%), 1910-ben 8406 (9.0%), 1920-ban 10.170 (9.8%), 1930-ban 10.044 (8.5%) zsidó élt Debrecenben.

A debreceni hitközség élén megalakulásától napjainkig a következő rabbik, illetve főrabbi állottak: Ehrlich Eduard, Fried Áron (megyei főrabbi), dr. Lipschütz Herman, Bernfeld Jónás, Krausz Vilmos, dr. Schlesinger Sámuel és dr. Weisz Pál.

A hitközség elnökei a következők voltak: Eisenberger Mór, Feischl Fülöp, Klein Ignác, Kohn Ignác, Rott Elkán, Strelinszki Manó, Katz Jakab, Rosenfeld Salamon, Drucker Mór, dr. Scheer Benő, dr. Balkányi Miklós, Feischl Károly, Reichmann Ármin, Rosinger Lajos, dr. Fejér Ferenc és Ungár Jenő.

MAJOR J. GYULA:

SZOMBATOS DALAI

Mohácsi Jenő, a kiváló esztéta, érdekes regényt helyezett a magyar könyvpiacra e címmel: *Hegedű és koldusbot*. A sokak által magasztalt Rózsavölgyi Márkus dalköltő életét és küzdelmeit írta meg ragyogó tollal.

Időszerűnek tartom egy másik nagynevű, boldogemlékű zeneszerzőről is megemlékezni és pedig Major J. Gyuláról, a budapesti Orsz. Izr. Tanítóképző Intézet egykori jeles zene-tanáráról. Életének legszebb epizódját közlöm.

1904-ben történt. Bánóczy József dr. a Tanítóképző Intézet igazgatója azzal hívta Major tanárt az irodájába, hogy ott talán érdekes zenei motívumokat lelhet az éppen nála időző öreg szombatos énekében. A látogató az öreg szombatos Kovács Dani volt, ki elénekelt néhány dallamot s Major azokat ott azonnal letette kottára. A tanár addig nem tudott többet a szombatosokról, mint azt, hogy él Erdély egyik félreeső vidékén egy szekta, mely ezt a nevet viseli s hogy azok, kik ezt a hitet követik, mintegy középhelyet foglalnak el a zsidó és keresztény felekezet között.

A kottákra vett nóták sajátos karaktere felkeltette Major tanár mélyebb érdeklődését és feltámadt benne a gondolat, hogy azokat korszerűen harmonizálja. Az énekek révén felébredt lelkében az érdeklődés az egész szekta iránt, történelmüket is meg akarta ismerni.

Major tanár 1904 december elején, zord időben leutazott Bözödújfalura, Kisküküllő vármegyének ebbe az igénytelen kis falujába, ahová az erdőszetnyörgyi vasútállomásról másfélórás kocsúton lehet eljutni.

Major tanár e szombatos község véneinek énekei alapján tizenegy dalt tett kottára. Csak hallás után tehette azt, mert semmiféle írott hangjegyet nem talált. Ezeknek az egyszerű embereknek az éneke után tette le Major kottára ezt a még ajkukon élő tizenegy mélyérzésű dallamot.

A fáradhatatlan tanár az összegyűjtött tizenegy szombatos zsoltárt harmonizálta. A modern izlésnek megfelelően módosítania kellett helyenként azok dallami menetét is. A még élő legvénebb négy szombatos aláírásával hitelesített feljegyzéseket s a kottákat, valamint az eredeti kéziratokat Major tanár a Nemzeti Múzeumban helyezte letétbe.

Ez örök emlék marad.

Most azután 1941 február 1-én a bözödújfalusi szombatosok bejelentették a székeskeresztúri unitárius püspöknek, hogy elszakadnak az izraelita hittől és belépnek az unitárius vallás közösségébe.

Schloss Lajos

VASVÁRI ISTVÁN:

FALUSI ZSIDÓTEMLOMBAN

Már ünnepkor csak tizen hívjuk Istent:
görnyedt árnyak kelnek a falon...
A temetőben egyre fogy a sírhely —
s lelkeikben egyre több a rom.

Mennyi fény hullt e kopott, vén padokra,
míg ifjú volt ott künn a zöld akác —
s az ősz, úgy lengett langyos illatokba,
mint naplemente jöttén lepketánc.

A péntek esték... még fejemen az áldás —
a Chanukákból a sok gyertyafény...
S a Peszachokból illat, fény, virágzás
sorsom sötét napjain kísér.

Mint apró gyermek, sárgult főlánsok
dús mezőin fáradt el szemem —
s mint Beth-Élben, ki egykor álmodt látott,
Hozzá vitt a csillag-végtelen...

És sátraiban jártam Izraelnek:
betakart a langyos esti szél —
s mit fohászkodtak pásztorfejedelmek:
az ősi dal még bennem döngicsél.

Ó, ősi dal, mit boldog ajkak zengtek
a sivatagban és a tengeren,
ringatra küldj késő ezredeknek
a homályból egy csöppnyi fényt — velem ..

Hogy ne fájjon új Babylonok partján
e sors, mely gyötrő, könnyes árvaság...
s ha fáj: higgyjenek! — holt betűk patakján
üzennek a porló ősatyák.

SPIRER JÁNOS:

ÚT

Sziklás út vezet Hozzád.
Keselyűk lesnek a dögre.
Széttérül arra az égölj,
Mint gyilkos feszített okl.

Tette után. Acéltör
Villan a szél taraján
Habzik az alkony. Rebbe
Vörös felhő-karaván

Szemben a nap hideg álmat
Őrizi fátyol: a csend.
Csillagok halnak el. Néma
A jégzajlás odafent.

Némák már a sebek
Dermed a sarkutató.
Szeme tükre bezárul.
Nyelv alatt ájul a szó

MUFORDÍTÁST, levelezés tanítását, alkalmi munkát, abszolút perfektséggel vállalom német, újhéber, angol nyelven. Weisz K., Nyár-utca 8. fszt 2.

REICHARD PIROSKA: IRODALOM ÉS TÖRTÉNET

A mi városunkban akkoriban polgári iskolánál magasabbrendű iskola lányok számára még nem volt. A negyedik polgáriba jártam. A magyar irodalmat és a világtörténelmet Jolán néni tanította. Olga meg én — az osztály két legjobb tanulója — negyedik éve ültünk egymás mellett. Mélységesen szerettük egymást.

Hogy barátságunkból nőtt-e ki, erősödött-e napról-napra rajongásunk Jolán néni iránt, vagy ebből a közös rajongásból nőtt-e, erősödött-e barátságunk, nem tudom. Elválaszt-hatatlanok voltunk, heti két órát leszámítva, amikor Olga katolikus hittanra ment, én meg zsidóra. De alig vártuk a hittanóra végét, hogy újra összebújhassunk. Leginkább Jolán néniről beszéltünk. Negyedik éve rajongtunk érte. Ugy szerettük őt, egyre szenvedélyesebb, önzetlen és céltalan szerellemmel, ahogyan Spinoza — kinek nevét sem hallottuk soha — a Legfőbb Lény iránt való szeretetünket kívánja: nem vártuk el, hogy ő viszontszeressen...

Azért talán Jolán néni is szeretett minket. Csakhogy olyan nagy magasságból és messzeségből a szeretet sugarai halványan és hidegen érkeznek le. Megengedte, hogy a tanításhoz szükséges kis szolgálatokat mi ketten végezzük. Mi hoztuk-vittük a térképeket; mi szedtük össze és vittük a tanáriba az iskolai dolgozatokat. Mi töröltük le órája előtt a táblát és hegyeztük meg a krétát, ami a boldogságnak egy magasabb és bonyolultabb foka volt, mert a szívaestől mocskos kezünket nem volt hol megmosni, krétahegyezés közben pedig a fogam vásott és hideg futkosott végig rajtam; de érette szenvedni gyönyörűség volt.

Negyedikben a jóságos Gondviselés úgy intézkedett, hogy Jolán néni legyen osztályfőnökünk és szerdát kivéve — mindennap legyen órája osztályunkban. A szerda holt pont volt, fekete folt életünkben. Csakis azért lehetett elviselni, mert utána esütörtök következett.

Milyen öröm volt, ha Jolán néni reggel akárcsak mesziről megláthattuk az utcán. Vagy a folyosón első óránk előtt. Elújságoltuk egymásnak, hogy ránk nézett-e, visszaköszönt-e. Ha mosolygott, úgy éreztük, ez a mosoly egész napunkat beragyogja. Nevetni ritkán hallottuk. Aki oly szépen szavalja, hogy

*Ajkamról fel-felröppen a mosoly,
De nevetésem ritkán hallani,*

nem lehet nevetgélő természetű. Elújságoltuk egymásnak azt is, hogy milyen ruha van rajta és hogyan van fésülve. Jolán néninek sok ruhája volt és szerette változtatni frizuráját. Ha profán lelkek azt gondolják, hogy ezek unalmas, jelentéktelen semmiségek, akkor elfelejtik, hogy az égből lezálló angyaloknak különböző színű ékes ruhát festettek áhitatos festők. Jolán néni pedig számunkra minden reggel az égből szállt le.

Magamnak is érthetetlen ma, mégis tudom, hogy így igaz: sohasem gondolkoztam rajta, Jolán néni reggelente honnan érkezik, hová tűnik el iskola után; mit csinál délután, este, vasárnap, szünidőben? Hol és hogyan lakik, mit ebédel, ki varrja titokzatos ruháit, milyen könyveket olvas, kik a barátnői? Kallóthné Kishegyi Jolánnak hívták; az a tény, hogy létezik egy Kallóth nevű úr, úgy lepergett rólam, hogy nem is jutott el tudatomig.

Jolán néni iskolai életemhez tartozott. Az irodalom és történelem tiszta légkörében élt. Költőkről és hősekről beszélt. Ha verset olvasott fel, „Szondi két apródját”-t, „Szeptember végén”-t, vagy más megtanulandó költeményt, ismeretlen gyönyörűség borzongatott.

Mikor negyedikes koromban véletlenül megtudtam, hogy hol lakik, ha nagyécha arra vitt utam, az utca másik oldaláról félénk ámulattal néztem ablakai felé. A ház előtt biztosan lábujjhegyen osontam volna el, ha nem tartottam volna szentségtörő tolakodásnak, hogy ennyire közelébe merészkedjek.

Az iskolai év végefelé elhatároztuk, hogy Jolán néni nevenapjára s egyszersmind búcsúajándékkul gyűjtést indítunk. Mindenki hozott néhány krajcárt, sőt az osztály ne-

hány módosabb tanulója húsz vagy harminc krajcárt is. Hosszas gondolkodás, vita és tanácskozás után végre az az ötletük támadt, hogy likórkészletet veszünk. A névnap éppen vasárnapra esett. Tíztagú küldöttség vitte a nehezen megszerzett ajándékot Jolán néni lakására. Parosan vonultunk fel. Elöl az osztály legjobb szavalója, aki bemagolta az ünnepi beszédet, melyet Olgával együtt írtunk, javítottunk, szépítettünk, újra meg újra megírtunk. Mellette nagy csokorral egyik társnőnk, akiknek kertje híres volt rózsáiról. Utánuk Olgi meg én; mögöttünk még három pár kipirult, ünnepiruhás kislány.

Egész úton szívdobogva találgattuk, vajjon otthon lesz-e. Talán valami jótéltélek megsúgta neki szándékunkat; otthon volt, sőt kint ült kis kertjében, mintha csak várna minket. És oly kedvesen, oly kegyesen fogadta a felköszöntőt, csokrot és pohárkákat, mintha a tizenöt év alatt, amióta tanított, leleményes tanítványai nem hordtak volna már össze nála vagy tíz-tizenöt hasonló likórkészletet.

Boldog szédületben álltuk körül; leülni nem volt hová; s ő mint fogadáskor királynő — mindenkire intézett pár kedves szót. Szívünk úgy tele volt, hogy semmi, de semmi sem jutott eszünkbe. Kis feszült csend után éreztük, hogy ideje távoznunk. Jolán néni ekkor lehajolt és sorban homlokra csókolta mindannyiunkat. Szinte félájultan vártam, hogy rám kerüljön a sor és utólag sehogysem tudtam felidézni, milyen érzés volt, mikor az imádott ajak megérintett. Mind-egy. Valahogyan mégis megnöttem belől ettől az érintéstől...

Már csak pár tanítási nap volt hátra. Először életemben nem örültem a szünidőnek. Nem is igazi vakáció lesz ez, nem két gondtalan hónap a következő iskolai év előtt, hanem ijesztően határtalan idő, amely folyik, folyik és senki sem tudja hová és meddig. Elszakadás az iskolától, osztályomtól, tanárnőimtől; mindaz, ami éveken át életemhez tartozott, elmarad mögöttem, amint megindulok a messzeségbe vezető ismeretlen úton. Napról-napra nehezebb lett a szívem. Olykor görcsösen megfogtam kis barátnőm kezét, mintha félnék, hogy tőle is eltávolíthatnak a titkos, idegen erők, melyek sorsunkat vezérlik.

Még egy utolsó, legeslegutolsó vizsganap. Felelés előtt sápadt arccsókák, végén díszerektől csillogó szemek; öröm és szívszorongás, nevetés és könnyek; szülők ünnepi öltözkében a terem falai mentén elhelyezett széksorokon; igazgató, tanfelügyelő; fülledt meleg, hervadó rózsák illata... ez az egész színes és zsúfolt kép forogni kezdett körülöttem, mikor távozás előtt Jolán néni hozzám lépett és megkérdezte, hogy segíthetnék-e megírni a bizonyítványokat, mert holnapután itt a záróünnepély, neki pedig napok óta fáj a jobb karja. A váratlanul rám hulló boldogságban nem hallottam hangomat, de Jolán néni meghallhatta, mert mosolygó bólintással mondta, mielőtt elszuhogott: — Holnap háromkor várlak!

Holnap háromkor — ismételttem — holnap háromkor...

Az öröm hulláma elmosta mélységes szomorúságomat; szárnyas léptekkel futottam a folyosón, hogy a nagy újságot Olgának megsúgjam; csak titokban, csak suttogva lehetett beszélni róla. De szívem máris megsajdult: miért hogy Olgi nem jöhet velem? Olga hőiesen mosolygott.

Mindent elmondok. — nyugtattam meg lelkiismeretemet — gyere el estefelé és az első perctől az utolsóig mindent elmondok neked!

Egy napig, nem, teljes huszonhat óráig hordoztam magamba zárva a legfőbb boldogság ígéretét és iszonyú félelmét. Bizonyítványokat szépen és hibátlanul kell írni. Nem fog-e remegni kezem Jolán néni szokatlan közelségében? Nem borít-e úgy el a gyönyörűséges izgalom, hogy se látok, se hallok? Félelmemben Jolán néni ijesztő nagyra nőtt, én pedig egyre kisebbre zsugorodtam. A félelmen mégis átragyogott az öröm. Akkor éjjel biztosan mosolyogva aludtam; lehetetlen, hogy ilyen boldogság át ne sugározzon a mély álom sűrű sötétségén...

Másnap délelőtt tollakat próbáltam ki, nagybetűket ír-

tan kacsakaringós dísszel: Andó Márta, Bechó Irma, Borka Gizella s tovább, végig abc-rendben az osztály névsorán. Legszebben a K és J betűk sikerültek: ezeket évközben is sokféle változatban számtalanszor leírtam... A percek órákká nyúltak. A falióra ketyegett és mégis állott; széles arca kajánul vigyorgott, valahányszor ráemeltem szememet. Végül mégis ebédelni hívtak. Ebéd után olvastam, átöltöz-ködtem, rohanni szerettem volna, még mindig csak kettő mult. Háromnegyed háromtól háromig a sarkon álltam, ahonnan Jolán néni ablakait láthattam. Az ablakok zárt zsalú mögött szunnyadtak a délutáni napsütésben. Szívem erősen dobogott. Láttam magamat félénken és félszegen állni ajtaja előtt: nem fogok merni a csengőhöz nyúlni... Egyszerre az ablaksor közepén egyik zsalúszárny megnyílt, egy láthatatlan kéz kitámasztotta. Mikor a Kakastemplom órája ütött, nekiiramodtam.

Nem volt szükség rá, hogy csengessek vagy kopogtassak; a tárt előszobaajtón át egyenest vezetett az út az ebédlőbe, amelynek nagy asztalán már elő volt készítve a tinta, toll, anyakönyv, bizonyítvány-ürlapok. Jolán néni maga jött elélem. Könnyű világoskék ruhájában, melyet sosem láttunk rajta, még angyalibbnak látszott.

— Kíváncsi vagy? — kérdezte mosolyogva.

— Nagyon! — Izgalmamban nevettem és ez a nevetés kissé feloldotta a zavart és szívszorongást.

— Tiszta jeles — mosolygott Jolán néni.

— Olga is?

— Olga is. És a kis Bechó. Nem ért utól titeket, de olyan ernyedetlen szorgalommal tanult, hogy meg kellett jutalmazni.

Magamban felmértem a távolságot köztünk és Bechó között; kicsit nehézfélfogású volt.

— A legszorgalmasabb biztosan ő volt — mondtam elismerően. Hízelt nekem, hogy Jolán néni megtisztelt evvel a magyarázkodással. Kicsit megnöttem és megnyugodtam.

Szerettem volna körülnézni a szobában, hogy Olgi minden kérdésére felelni tudjak, de Jolán néni már elhelyezkedett és felnyitotta az anyakönyvet. Elém tolta a bizonyítvány-ürlapot és megmagyarázta: hová mit és milyen nagyságú betűkkel írjak. Máris diktált. Mikor Andó Márta kész bizonyítványát átnyújtottam neki átnézésre és aláírásra, megelégedetten bólintott. Vagy három óra hosszat egyfolytában dolgoztunk. Ő diktálta a bizonyítvány fejének adatait, én mondtam be a tantárgyakat, ő mondta rá az osztályzatot, ráírtam a keltet, átnyújtottam aláírásra s már szép kacsakaringóval megkezdtem a következő bizonyítványt. Gépíes munka volt, de gyors ütemű; az állandó éber figyelés közben arra sem volt időm, hogy boldogságomat érezzem.

Már az „sz“-betűnél tartottunk, mikor a kaput becsapta valaki. — Kallóth úr! — villant át agyamon. Otthon apám csapta így be a kaput. De öreges, csoszogó léptek közeledtek. Jolán néni szemöldöke múló ráncba szaladt össze, bosszús arccal várt s amikor az ajtóban csipkés-bodros, hosszú, fekete gallérban és álla alatt megkötött, főkötőszerű kalapkában öreg hölgy hajlongott be, kelletlenül becsapta az anyakönyvet. De már mosolyra húzott szájjal állt fel és köszöntötte a belépőt:

— Á, Borcsa néni! Tessék, tessék beljebb!

Tisztelettudóan köszöntem és állva maradtam. Borcsa néni kis szűrös szemével átnézett rajtam és becsoszogott a szomszédos szalonba. Jolán néni hátra sem nézett.

Az ajtó tárva maradt. Nem tudtam, mitévő legyek. Visszaültem. Számolgattam: Szabó, Vajda, Weisz, Zsajtár, még négy bizonyítvány. Ha ki merném nyitni az anyakönyvet, egyedül is megírhatnám... De Jolán néni talán haragudna... És azután mit csinálnék itt? Csak nem megyek el minden szó nélkül, mikor életemben először és utoljára itt lehetek? A pokolba kívántam Borcsa nénit.

A szalonból minden szó tisztán hallatszott. Borcsa néni-ből áradt a panasz. A cselédjét szidta:

— Azelőtt az ember pofonteremtette és megtanította becsületre. Most mindjárt a rendőrséggel fenyegetőznek, ha az ember hozzájuk nyúl. A zsidók elrontották a cselédekét. A vége az lesz, hogy úgy kidobom...

— Á — mondta Jolán néni —, az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. Az enyém lop, mint a szarka. Éppen

ma megszámloltam a tőrősbélest a tepsiben és mire asztalra került, kettő hiányzott belőle. Pedig eleinte azt hittem róla...

— Tudom, lellem — vágott közbe Borcsa néni —, én egy-két nap alatt kitapasztalom, hogy lop-e.

— Könnyű Borcsa néninek, otthon van; de én egész délelőtt...

— Megvan annak a titka — magyarázta halkabban Borcsa néni. — Amelyik lop, a kockacukron kezdi. Az első napokban három kockacukrot hagyok a cukortartóban, aztán fogok egy legyet és belezárom.

— Egy legyet! — csodálkozott Jolán néni.

— Azt én! Három kockából nem igen mer lopni, de ha a légy nincs a cukortartóban takarítás után, hát tudom, hogy meg akarta dézsmálni. A cukor is megmarad, a tolvaj is lépre ment — nevetett diadalmasan Borcsa néni.

— Ezt aztán jól kigondolta, Borcsa néni! — nevetett Jolán néni.

— Rajtam nem fognak ki! Csupa ellenség, fizetett ellenség a házban! Beszélni se érdemes róluk... Hallottad-e, lellem, hogy Lajcsi meg Bözse válnak?

— Nahát! — csapta össze kezét Jolán néni — ilyen hamar vége lett! Az a Bözse...

— Nem Bözse, Lajcsi! — vágott közbe Borcsa néni.

— De én azt hallottam — kapta ki a szájából a szót Jolán néni.

— Én csak tudom — tromfolt le Borcsa néni.

Mint mohó gyerekek a tiltott krémet, habzsolták a pletyka édes, ragadós szavait: kártya... ivás... csapta a szelet... elherdálta volna Dárius kincsét is...

— De Bözse is szórta a pénzt — ismételte Jolán néni.

— Csak aztán, hogy megtudta. Dacból. Kisasszonyt tartott a gyerekekhez, mint a zsidók.

— Mindig Pestről hozatta a ruháit, mint a zsidó asszonyok! — erősítette Jolán néni.

Dermedten ültem. Mire feleszméltem, Borcsa néni a piacot szidta:

— Borzasztó, hogy a kofák milyen szemtelenek. És már a falusiak is. Felszínelik a gyümölcsöt, szemre szép, de mire hazaviszi az ember, drága pénzért csupa szemetet kapott. A tejfelt liszttel sűrítik, a tejet vízzel hígítják, a vaj egy merő író...

— Inkább boltban veszek — mondta Jolán néni.

— Á — méltatlankodott Borcsa néni —, csak nem borodom a pénzemet zsidókhoz! Ugyis annyi van nekik, hogy felvásárolják az egész piacot. Azért olyan nagy a drágaság!

— Bizony be kell osztani azt a kis fizetést! — sóhajtott Jolán néni. — A zsidóknak könnyű, felveszik mindennek az árát, aztán van miből drágán vásárolni. A zsidók...

A szemem égett, a torkom égett, a szívem égett; égett rajtam a ruha is, amit anyám maga varrt a hetipénzből lecsipegetett krajcárokért vett kartonból... A levegő is perzselt, fojtott; fel kellett állanom, ki innen, el, el, szaladni. Szaladni haza, evvel a hasogató, izzó fájdalommal a szívemben...

A ház mögötti kiskertben már várt Olgi. Szípgöngy, vörös szemmel álltam elébe.

— A bizonyítványod? — kérdezte rémulten.

— Jeles, tiszta jeles: a tied is — zokogtam egyre keservesebben.

— Mi történt? De hát mi történt? — hajtogatta Olgi.

Egymást átölelve ültünk a lócán. Lassan csillapodtam. Lenyeltem a könnyeimet. Igéretem szerint elejétől kezdve, percről percre, szóról szóra igyekeztem mindent elmondani. Mire végire értem, ismét kitörtek a könnyek.

— Úgy beszélt — panaszkodtam csukladozva —, éppen úgy beszélt, mint az a Borcsa néni...

— Akkor mit ér az irodalom... mit ér a történelem... mit ér az irodalom — zokogta Olgi.

Egymás nyakába hulltak könnyeink.

ELŐKELŐ referenciákkal, újhéber, német, angol nyelv-tanítással *nevelőnek*, társalkodónak, korrepetitornak menne disztigvált okl. hittanár. Esetleg rituális *teljes ellátás* ellében. Meghívás: Weisz K., Nyár-utca 8.

LOHR MÁRIA „Kronfusz” vegytisztító és kelmefestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85.
Telefon: 130—237
144—302

ÚJ KÖNYVEK

SZÁZ ÉV ZSIDÓ MAGYAR KÖLTŐI

Kiadja az OMIKE Kultúrtańácsa

Nagy és ünnepi időfordulója volt mostanában a zsidó magyar szellemi életnek. Száz év előtt született a magyar zsidó költészet. 1840-ben látott napvilágot hazai zsidó tollából az első magyar nyelvű vers: „Egy israellta érzeményei az 1840-iki országgyűlés végeztével”.

Az OMIKE most megjelent húszíves antológiájáról jól meggondolt és mérlegelt szóval — elismerhetjük: méltó emléke marad ennek az időfordulónak.

A százéves út négy szakaszát Komlós Aladár, Rubinyi Mózes, Turóczi-Trostler József és Mohácsi Jenő tanulmánya jellemzi. Az előszót Csergő Hugó, a szerkesztőbizottság elnöke írta. A költők életrajzi adatait Sós Endre állította össze. A költemények kiválasztásában pedagógiai és vallás-erkölcsi szempontból Kohn Zoltán vett részt.

A zsidó magyar költészet első korszaka 1840-től az emancipációig tart. Verselői állandóan politizálnak. Mindig a zsidóság nevében beszélnek és mindig a magyarságért lelkesednek. Felajánlják a honnak szívüket és karukat. „Magyar vagyok, bár zsidó a hitem!” — írja egyikük. — „Munkálni vágyom én e hon javát. Nem tántorít el ettől senki sem, Sem irigy ellen, sem álnoķ barát; Én életem e honnak szentelem, Követve szent hitem örök tanát.”

Ha az első korszak az első kísérletezőket és a zsidó magyar költészet „nyelvemlékeit” jelentette, a második korszak már Kiss Józsefet és a „Hét” körét jelenti. Kiss József irodalmi vezér volt, a magyar költők középpontja. Napja, anélkül csak „be nem tört” Ady Endre és „A Hét” szerepét át nem vette a „Nyugat”.

A „Nyugat” korszakában az eddig osztatlan zsidó magyar irodalom megoszlik: van már egy külön *felekezeti* és egy külön *világi* zsidó költészet. De a felszín alatt a világiakat is sok belső szál köti oda a zsidósághoz: „Itt a veszélyeztetett lélek, a magány és tanácstalanság, az éjszakai látomás lírájában, ott a pillanatnyi áhítatban és elborulásban egy láthatatlan kórus, a bibliai zsoltárok, próféták hang- és képtöredékeire, egy kollektív emlékezet nyomaira ösmernünk.”

És végül az újak, a maiak következnek: „Izgalmasan bennük van a kor, bennük van ez óra, bennük e perc.”

Érdekes és tanulságos ez a százéves út, amint a tanulmányokból meg a versekből így kifomálódik előttünk, de ebben a kötetben az útnál mégis csak lényegesebbek maguk a versek. Hogy a művelt magyar zsidók olvassák őket és gyönyörködjenek bennük. Meg hogy iskoláink ifjúsága művelődjék, nemesedjék rajtuk. Persze, ha erről az oldalról akarjuk méltatni a kötetet, hamar megtorpanunk. Hogyan lehetne egy könyvismertetésben egyszerre szólni százegy költő kétszáznyolcvannyolc költeményéről? A sok-sok szellemi hullámverésről, amely hordozza őket? A sok-sok színről, fényről, amely villószik rajtuk? A gondolatok, érzések, hangulatok, képek, formák, szavak változatosságáról és bőségéről, amikor olyan gyakran hiába erőlködünk csak egyet is megragadni és kifejezni?

Nem igen tehetünk mást, minthogy újra idézzük a sokat idézett régi magyar glosszát, hogy: „szeretettel olvassátok, mert igen szép.”
Dr. Vidor Pál

SZERKESZTŐI ÜZENETEK Érdeklődő. Dr. Váradi Etele — dr. Kenéz-Kurländer Ede írói neve.

AZ ISRAELITA MAGYAR IRODALMI TÁRSULAT ÉVKÖNYVE, Budapest, 1942. Szerkeszti: dr. Szemere Samu.

Az Imit idei évkönyve méltón sorakozik az eddigiekhez és betölti azt a hivatását, hogy amikor a zsidóság tudományát előbbreviszi, egyben az olvasóközönség lelki kultúráját is gazdagítja. A kisebb-nagyobb tudományos jelentőséggel bíró közlemények közé iktatva olvassuk a ma élő költő-nemzedék néhány jelesének: Berend László, Békési Pál, Kecskeméti Mária, Munkácsi Noémi, Pap Izsák, Szilas Frida, Vasvári István és Vihar Béla verseit. Ezenkívül Salomon Ibn Gabirol elveszettnek hitt és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának egyik kodexében megtalált versét is olvashatjuk Somroni Dezső fordításában. A verset Widder Salomon fedezte fel és méltatja irodalomtörténetileg.

A tudományos-dolgozatok jórésze a biblia kimeríthetetlen tudományát műveli. Benoschofsky Imre az első író-prófétáról, Amosról szól, Heller Bernát pedig azokról a legendákról, melyek a biblia szavainak, képeinek szószerinti értelmezéséből eredtek. Scheiber Sándor a Kájin és Ábel áldozati füstjéről szóló legenda művészettörténeti útját mutatja meg. Érdekes illusztrációk kapesán. A bibliával kapcsolatos Reichard Piroška dolgozata is, mely finom megfigyelőképesseggel elemzi Babits Mihály költői stílusának bibliai elemeit és a költőnek Jónás könyve című versét, melyet a magyar szellem egyik legjelentősebb alkotásának nevez. Elek Oszkár Racine Athalieját méltatja. Érdekes Vádai Pál színes írása (Diogenes Párisban).

A zsidó vallásbölcsezet eszmekörébe vezet a dolgozatok másik sora. Gutmann Mihály Szaádja gáon életművének méltatása közben párhuzamba állítja Szaádja és Maimonides vallásbölcsezetét. Vidor Pál Maimonides és Jehuda Halévi vallásbölcselete között von párhuzamot. Hahn István a megváltás prófétai eszméjének útját mutatja ki mély távlatokkal Jesajától Vergiliusig. Komlós Ottó a zsidóság élet-eszményének, az önmegszentelésnek gondolatát kíséri figyelemmel a zsidó forrásokban.

Néhány cikk a magyar zsidóság életére vet világot. Élet- és jellemrajzok szólnak a Magyar Zsidó Oklevéltár egyik megalkotójáról, Mandl Bernátról (Grünvald Fülöp), a szegedi községkerület elnökéről, Rósa Izsórol (dr. Frenkel Jenő), továbbá Pollák Zsigmondról, a fametszőről (Friedrich Klára), Komlós Aladár tanulmánya a magyar zsidóság önszemléletét mutatja be líránk tükrében. Külön tanulmány elemzi Somlyó Zoltán költészetét (dr. Steiner Lenke). Turóczi-Trostler József Stefan Zweig életművét ismerteti a zsidó vonatkozások kiemelésével. Grünvald Fülöp az elmúlt év történetét foglalja össze.

A társulati közlemények is az Imit kulturális munkájának öröndetes lendületéről adnak számot. Mózes ötkönyvének immár befejezést nyert magyarázatos kiadása megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a hazai zsidó közműveltségnek. Rövidesen megindítja az Imit a zsidóságot minden vonatkozásban megvilágító tudományos munkák kiadását.

— ö

BEÉRKEZETT KÖNYVEK: Várnai Zseni: Egy asszony a milliók közül (regény). — Az „Ararat” dalai (9 dal énekehangra zongorakísérettel). — Komlós Aladár: Költőink és a zsidóság (tanulmány). — Dr. Scheiber Sándor: Kájin és Ábel áldozati füstjéről szóló legenda életrajza (tanulmány).

VALAMENNYI ITT ISMERTETETT
ÉS MEGEMLITETT KÖNYV KAPHATÓ

Gondos Sándor

modern zsidó könyvesboltjában.

BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-UT 53. Telefon: 425 828.

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban. Lakodalmakat vállal
elsőrendű kivitelben. Erdélyiek és felvidékiek találkozóhelye.

BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 4-B. TELEFON: 123-843

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

ZSIDÓ IFJÚSÁGI OLVASMÁNYOK ÉS ZSIDÓ TANONCOK KÖNYVTÁRA.

A mai zsidó problémák közt tagadhatatlanul a legfontosabbak közt áll a zsidó ifjúsági olvasmányok kérdése is. A történelemben talán egyedülálló helyzetben vannak fiaink és leányaink. A két világháború következtében a generációk egészséges kapcsolódásában két hatalmas szakadék állt be. E szakadékokat át kell hidalnunk, ha azt akarjuk, hogy ifjúságunk méltó legyen az ősi tradíciókhoz és ahhoz a munkához, melyet neki a jelen és a jövő érdekében vállalnia kell.

Itt elsősorban ifjúságunk azon hatalmas rétegére gondolunk, melynek rajta kívül eső okokból nincs meg a kellő iskolázottsága, melynek külső okokból félbe kellett hagyni tanulmányait és mely ezzel elvesztette kultúrszükséglete biztonságát. Ide tartozik még ifjúságunknak az a része, mely egy országterületen született, ahol nem magyar nyelven végezte tanulmányait. Ennek az ifjúságnak rendszeresen és okosan megválogatott, lelküket, szellemüket és vallásosságukat felemelő és elmélyítő zsidó olvasmányokkal kell rendelkezésükre állnunk.

Sürgős teendőink e téren a következők: zsidótárgyú történeti könyveket kell kiadnunk (a bibliai kortól kezdve), melyek mesészerűen és heroikusan tárgyalják népünk történetét. Ki kell adni azokat a jó zsidótárgyú könyveket, melyek már kifogytak és nem kaphatók. A külföldön megjelent, legjobb zsidó ifjúsági könyveket le kell magyarra fordítani és azokat kiadni. Végül: tanoncifjúságunk részére meg kell alkotni egy nagy könyvtárt, mely felöleli a zsidó szépirodalom, a vallásos, ismeretterjesztő és szakmai irodalom legértékesebb műveit. E könyvtár alapját gyűjtés útját vethetjük meg. Ha minden magyar zsidó család csak egy-egy felesleges könyvét küldi be, megalapozhatunk egy oly hatalmas könyvtárat, mely zsidó nevelő munkánkat megkönnyíti és beteljesíti.

Mint a *Pártfogó Iroda* tanoncosztályának kulturális intézője, készséggel vállalkozom a könyvek begyűjtésére és a könyvtár megszervezésére. Felkérem a zsidó szülőket és gyermekeket e szent misszió támogatására. A *Pártfogó Iroda* tanoncosztálya elfogad könyveket, készpénzadományokat könyvekre és készséggel elküld a könyvekért. A könyv belső táblájára beírjuk az adakozó nevét. Könyvkereskedőinket is kérjük: támogassanak könyvadományaikkal.

Mélységes a hitem, hogy fenti elgondolásom nem marad kiáltó szó a pusztában... Nagel Marcell

RABBIÁVATÁS. A *Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet* templomában január 10-én négy ifjú rabbit avattak. Dr. Frenkel Andor (dr. Frenkel Bernát vallásnár fia), dr. Schwarzbart József, dr. Schindler József és dr. Teszler Hermann került avatásra a szokásos díszes külsőségek között,

nagy közönség jelenlétében. Az avatóbeszédet dr. Kecs-keméti Ármán makói főrabbi tartotta, magasan szárnyalón, ragyogó lendülettel, az avatottak nevében dr. Schindler József szép magyar, dr. Teszler Hermann pedig hébernyelvű köszönőbeszédet mondott. Dr. Hevesi Simon vezető-főrabbi végezte el ezután az avatást és gyönyörű hébernyelvű ősi főpapi avatóáldással adta át a rabbidiplomát a felavatottaknak. Mind a négy ifjú rabbi már eddig is szép tudományos működést fejtett ki, dr. Teszler Hermann nevét pedig a *Múlt és Jövő* olvasói is jól ismerik lapunk hasábjain megjelent értékes cikkei révén.

REICHARD PIROSKA HALÁLA. Érzékeny veszteség érte a magyar-zsidó irodalmi életet Reichard Piroska, a jeles költő és író január hó elején bekövetkezett halálával. Reichard Piroska Beregszászon született 1887-ben. A budapesti Tudományegyetemen szerzett középiskolai tanári oklevelet. Riedl Frigyesnek kedves tanítványa volt. Korán kezdett verselni. A *Nyugat* írói köréhez tartozott, ahová Osvát Ernő hívta meg. Több verskötete jelent meg. Írt novellákat, esztétikai tanulmányai a *Nyugat*-ban jelentek meg. Gyakran szerepelt versekkel és tanulmányokkal az IMIT felolvasó-ülésein. E számunkban bemutatjuk olvasóinknak az Ararát Évkönyvében (1912) megjelent egyik szép novelláját.

DR. HEVESI SIMON TEMETÉSE

Impozáns részvét mellett temették el február 4-én dr. Hevesi Simont, a Pesti Izr. Hitközség vezető főrabbiját. A temetés templomi gyászszerartása február 3-án volt a Dohány-utcai főtemplomban, ahol az elhunyt főrabbi közel negyven éven át hirdette az Igét. A templomot a gyászoló hívek zsúfolásig megtöltötték. A szerartás Linetzky Bernát és Abrahamsohn Manó főkántorok gyászszoizsmájával kezdődött, majd dr. Hevesi Ferenc pesti rabbi, az elhunyt vezető főrabbi fia lépett a szószékre és sírástól elcsukló hangon vett búcsút nagynevű édesapjától. Ezután dr. Groszmann Zsigmond pesti rabbi a rabbiság nevében mondott imát és fohászzkodott az elhunyt lelkéért. A hitközség összes felekezeti intézményei nevében Stern Samu, a Pesti Izr. Hitközség elnöke vett búcsút az elhunyttól és méltatta dr. Hevesi Simon élete munkáját. A temetés február 4-én délben volt a rákoskeresztúri temetőben, ezrekre menő tömeg részvételével. Abrahamsohn Manó és Linetzky Bernát főkántorok gyászszoizsmái után dr. Hevesi Ferenc rabbi vett könnyes búcsút a magyar zsidóság nagy halottjától, akinek földi maradványait az elhunyt nagy rabbik sírjai mellé hantolták el.

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragó-mű-
rok sarkraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Tel. 226-082
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

Felölős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hírlapnyomda R. T. Budapest. Felölős: Bánó Lehel igazgató.

Egredélyezve: 20700/1938. XII. M. E. sz. alatt.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

AZ ELSŐ ARARÁT-MATINÉT január 17-én rendezte a *Pesti Izr. Nőegylet* a Hollán-utcai kultúrteremben. Célja: a múlt év májusában hirdetett pályázaton díjat nyert dalok bemutatása volt. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az *Ararát* szerkesztőségének ez a kezdeményező és zsidó szempontból hiánypótló vállalkozása minden vonatkozásban nagy sikerrel járt. Ez a matiné megmutatta, hogy vannak zsidó zeneszerzőink és előadók, akik csak megfelelő alkalmat várnak igazán zsidó szellemű művészi megnyilatkozásokra.

A dalokat három csoportban mutatták be. Az első csoportban *Ligeti* György áhítatosan egyszerű dalát, *Garami* Öskár könnyes sirató énekét és *Fischer* Sándor romantikus, szép dalát *Sik* Olga bársonyosan csengő hangon énekelte. A második csoportban a fiatal, tehetséges *Aschner* György dalát, *Hajdu* János finom szövésű és hangzású szerzeményét és *Kerpel* György drámai hatású balladáját *Spiegel* Annie átélt művészettel adta elő. Az utolsó csoportban a szellemesen konferáló *Kelen* Hugónak a pesszimizmust, a hősi kiállást és az optimizmust mély zsidó lelkülettel érzékeltető három énekét *Kraszner* Kató drámai kifejezéssel és szárnyaló hangon tolmácsolta. A kíséret nehéz feladatát *Kelen* Rózsi oldotta meg művésziesen.

A műsor irodalmi részében *Vézi* Józsefné elnökösszony nagyhatású megnyitója után, *Komlós* Aladár bátorhangú előadása az *Ararát* célkitűzéseiről, *Szép* Ernő humoros anekdotáival, *Palotai* Erzsébet mai zsidó költők műveinek megkapó és hivatott interpretálásával, majd szünet után *Szabolcsi* Bence túlságosan rövid összefoglalása a zsidó zenéről és *Várnai* Zseni két új versének elmondásával arattak nagy sikert. Végül a kis *Popper* Éva, a Leányárvaház növendéke, mondott köszönő szavakat.

A *Pesti Izr. Nőegylet* áldozatkészsége folytán a dalok nyomtatásban is megjelentek, így az előadók részére könnyen hozzáférhetők. A szép kiállítású kötet 6 pengőért kapható a *Pesti Izr. Nőegylet* irodájában: VI., Dessewffy-utca 41.

Koltai Ferenc

DR. FARKAS IGNÁC HALÁLA. A Pesti Chevra Kadisa Szeretetházának igazgató-főorvosa, dr. *Farkas* Ignác, elhunyt. Halála nagy vesztesége az orvostudománynak, melynek egyik ágában, az urológiában, külföldön is méltó hírnevet szerzett a magyar orvosi karnak. A múlt világháborúban mint ezredorvos teljesített szolgálatot és sok kitüntetést kapott. A kiváló főorvos mint polihisztor is nevezetes volt. Ismert volt mint filozófus, mint író, mint zeneesztéta. Január 20-án temették a Chevra által felajánlott díszsírhelyen, nagy részvét mellett. Jelen volt a magyar orvosi kar számos előkelősége is. *Hevesi* Ferenc dr. főrabbi méltatta az elhunyt nagy orvosi és emberi jelentőségét. A Chevra nevében *Steiner* Marcell elnökhelyettes búcsúztatta.

HALÁLOZÁS. *Kalmár* Mihály kolozsvári festékkereskedő m. év november hóban elhunyt, 65 éves korában. Gyászolják: távollevő fia *Ferenc*, menyje, kis unokái: *Vera* és *Éva*.

Krausz Sámuel lókereskedő Budapesten elhunyt 86 éves korában, 11 gyermeke gyászolja és kiterjedt rokonsága. Óriási részvét mellett temették el.

Földes Ferencné, budapesti ékszerész felesége, a napokban elhunyt. Nagy részvét kísérte utolsó útján.

AZ ARARÁT IRODALMI PÁLYÁZATA. Az *Ararát* évkönyv idei kötete szépirodalmi pályázatot hirdet. Kíváncsítanak *vers* vagy *novella*, mely a zsidó múlt vagy jelen valamely mozzanatát fejezi ki, illetve ábrázolja. A három legjobb pályaművet 150, 100, illetve 75 pengővel jutalmazzák és az *Ararát* legközelebbi kötetében közlik. A szerkesztőség fenntartja a jogot, hogy esetleg a dícséretben részesülő munkákat is közzéteszi. Ezekért a szokásos tiszteletdíjat fizeti. A pályaművek jelígyes levél kíséretében legkésőbb 1943 április 1-ig a *Pesti Izr. Nőegylet* irodájába küldendők. A pályázaton csak tíz gépirásos oldalt meg nem haladó, sehol meg nem jelent művek vehetnek részt. A bírálóbizottság elismert írókból áll.

HÁZASSÁG.

Blum Dóra, *Blum* Bernát leánya és *Nádas* Aladár, Budapest, jegyesek.

A Pesti Chevra Kadisa Izr. Szentegylet előjárósága, választmánya, képviselőtestülete és tisztviselői kara mély megilletődéssel jelenti, hogy

Dr. Farkas Ignác úr,

a Szeretetkórház igazgató-főorvosa,
m. kir. egészségügyi főtanácsos,

hosszas szenvedés után nemes életének 67. évében elhalálozott.

A Megdicsőült két évtizeden keresztül, mint a Szeretetkórházunk urológiai osztályának főorvosa, majd, mint a kórház igazgató-főorvosa fejtett ki áldásos munkásságot a szenvedő emberiség javára. Díszje és büszkesége volt kórházunknak, valamint az orvosi tudománynak és halála pótolhatatlan veszteség úgy kórházunknak, valamint a szenvedő betegeknek. Működésével arany betűkkel írta be nevét Szeretetkórházunk történetébe.

A Megboldogultat Szentegyletünk saját halottjának tekinti és részére díszsírhelyet adott.

Temetése f. hó 20-án, szerdán, d. e. 12 órakor volt a rákoskeresztúri izr. temető halottasházából.

Legyen áldott emlékezte!

Kertész Lipót, valamint fiai **Tibor**, ki távol idegenben teljesíti kötelességét hazájáért és **Imre**, ennek menyasszonya **Gál Magda**, megrendülve, lélekben megtörve jelentik, hogy a legkiválóbb feleség, az anyák mintaképe, vallásának hűséges őrzője, a megtestesült jóság

KERTÉSZ LIPÓTNÉ

szül. **Frankl Ilona**

január hó 15-én, súlyos szenvedés után, visszaadta lelkét a Teremtőnek.

Megboldogult Drágánkat január hó 17-én, vasárnap délelőtt 11 órakor kísértük utolsó útjára.

Baja, 1943. január.

LESSING „ZSIDÓK“-JA IFJÚSÁGI ELŐADÁSBAN. A *Múlt és Jövő* az ősszel méltatta a húszéves *Lessing* kultúrtörténeti jelentőségű vígjátékát, a *Zsidók*-at. A színművet január 2-án a dr. *Salgó* László rabbi vezetése alatt álló *Makai* Emil vallásos kör diákjai mutatták be nagy sikerrel. Az előadás előtt a *Múlt és Jövő*-ben megjelent tanulmányt *Weisz* László mondta el. A darab főszerepeit *Tieder* György, *Herlinger* Róbert és *Bródy* György játszották. Rendező *Tieder* György volt. A darab, melyet *Tibor* Zsigmond fordított magyarra, legközelebb könyvalakban is megjelenik.

ZSIDÓ KULTÚRDÉLUTÁN. A Pesti Izr. Hitközség Ferencvárosi Ifjúsági Csoportja január 24-én sikerült kultúrdélutánt rendezett. A kultúrdélutánon nagy hatással került színre *Mezey* Bélának, a jeles novellistának *Tünemény* (Kauszel-Hamarov) című színműve, *Farkas* Erzsébet és *Nagy* György nagyszerű közreműködésével. *Roboz* György (zongora) és *Erőd* Endre (gordonka) művészi számai után *Mezey* Béla egy novelláját olvasta még fel. A kultúrdélutánnak nagy sikere volt.

GÁRDOS DEZSŐ ELŐADÁSA A FELEKEZETI SAJTÓRÓL. A Bethlen-téri körzet rendezésében január 11-én tartotta meg *Gárdos* Dezső szabadegyetemi előadását a felekezeti sajtó jelentőségéről. „A felekezeti sajtó feladata, — mondta az előadó, — hogy a zsidóság értékeit a zsidósággal megismertesse.” Ezután sorra vette a magyar-zsidó felekezeti sajtó orgánumait és nagy megértéssel méltatta az egyes orgánumok szerepét és jelentőségét. Az előadást, melyen nagy és díszes közönség jelent meg, *Popper* Lajos körzeti elnök megnyitója vezette be, dr. *Schwarcz* Benjámint körzeti rabbi pedig zárószavaiban azt a nagy hivatást vállalta, mely a zsidó sajtóra és a zsidó írókra a zsidóság szolgálatában vár.

Raktáron levő **síremlékek** mélyen leszállított áron
LÖWY J. UTÓDA Budán II., FŐ-UTCA 79 (PALFFY-TER MELLETT)
 TELEFON: 35-15-81

Parókat készít Ia hullámosított hajból

**Tartós
hullám
Manikűr
Hajfestés
Olesó árak!
HEISZ
JENŐNÉ**

női fodrász és
parókakészítő

VI., Vasvári
Pál-u. 4.

Takarékos családok
 olcsón és jól vásárolhatnak
KLEIN ANTAL
 divatházában Bpest, VII., Király-u. 49

Selymek, szövetek, vászonárak.
 Kelengyék, kötöttárak és női konfekció

**Üvegtetőcserép
és Eternit**

szabványméretű
drótbetétes üveg

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29.

ÜVEGHÁZ

Telefon: 110—114*

Elegáns

**CSECSEMŐ-
KELENGYÉK**

SZÉKELY JENŐ

Petőfi Sándor-utca 9

Hajszálak végleges kiirtása villannyal

Szépségápolás, Szemölcsirtás. Quarz.
 Pollák Sarolta kozmetikai intézete,
 Andrássy-út 32. I.

Cégem specialitásai (házi kezelésre):

«Miracle» szőrtelenítőszer
 vagy «Miracle» szőrkítő-
 kenőcs.

«Miracle» krém, szappan,
 puder, rouge, a kozme-
 tika vívmánya.

(Kérjen

prospektust.)

Tanítványképzés.

FÜRTH

lakástakarító- és fűreglítő vállalat

BUDAPEST, V.,

CSÁKY-U. 7. II. em.

TELEFON: 124—455

Lelkismeretes munka

Prima referenciák

DAMAST. VÁSZN

nansen színes, damast étkezőtűk, abroszok,
 törülközők, konyharuhák stb.

PRÍMA, NEM MŰROSTOS

rendkívül olcsón

WEISZ, Paulay Ede-utca 38.

udvarban. Liszt Ferenc-tér mellett.